

ЛІЖНЕВИК - REVUE HEBDOMADAIRE - **UKRAÏNIENNE** - **ЛІДЕНІВ**

Число 35 (293) рік вид. VII. 20 вересня 1931 р. Ціна 2 фр. (Prix 2 fr.)

Париж, неділя, 20 вересня 1931 року.

Червоні володарі з Кремля ніколи тепер не нехтують нагодою використувати женеvську трибуну для своєї пропаганди. Тай чому ні? Адже голос звідти, з-над Леману буржуазні радіо та преса розносять рупором по всьому світу.

Не минулася й ця сесія Ліги Націй без совітських гастролерів. Большевицькі дипломати вважали за потрібне пустити звичайного за останній час туману про миролюбні настрої свого уряду, виступити з нещирими й нездійснимими проєктами, старанно прикриваючи плащем гучних, але порожніх фраз справжній мілітаризм совітів.

І так уже повелося, Європа — йме чи не йме віри отим ораціям вовків о овечій шкурі, а про те терпляче і чемно всі ті словесні вправи вислуховує, де-хто для годиться подає репліки, заперечує делікатно твердження московських миротворців, де-хто їм притакує та їх підтримує. А єсть і такі, що по-за лаштунками чи наявно навіть поважно пертрактують з ними про всякі пакти.

Кожного разу, як окупаційна влада виступає прилюдно на світовому форумі, вважаємо ми за свій обов'язок голосно протестувати, зазначаючи, що московські завойовники не мають жадного права говорити іменем України та інших окупованих ними земель.

І в цьому числі «Тризуба» вміщено звістку про ноту протесту, що з нею звернувся представник УНР до голови Європейської Комісії.

І цілком справедливо нота говорить: «Цей пакт про економічний ненапад, коли б його було прийнято, дав би на далі підтримку пануванню, вже захитаному, уряду СССР. Коли б Комісія дала це задоволення

совітському урядові, вона б підтримала таким побитом не лише наступ економічний Московії на Україну, Кавказ, Туркестан, Карелію, наступ, що й провадиться вже здавна в цих землях, але ж одночасно вона б підтримала режим рабства, експлоатацію до краю мас народніх, вона б підтримала врешті цей режим диктатури й терору, од якого страждає поневолена людність ССРСР, вона б підтримала той режим совітський, що сіє у всьому світі заколот і анархію».

Московська окупація України, підтримка де-якими європейськими державами совітського уряду і той посів заколоту і анархії, що починає давати страчні жнива і на Заході, особливо в колоніях, знаходяться між собою в тісному зв'язку.

І керовники європейської політики, які чемно вислухують кезу-гарні пропозиції червоних посланців, добре розуміють самі, з ким мають діло, і ми певні, у них вистачить тверезого розуму, щоб не потрапити у ті пастки, які розставляють принадні совітські пакти.

Пам'яті М. Л. Юнакова. *)

Смерть М. Л. Юнакова не тільки втрата духовно-близької, благородної людини, особиста втрата для тих, хто знав покійного. Це й втрата громадська. Бо разом з ним одійшов од нас учений професор, досвідчений і заслужений генерал, один із авторитетніших ідеологів і організаторів нашої молодой армії, незломний борець за волю й державність України. І ця нова смерть разом з жалем гострим нової втрати знову ставить перед нами болюче питання: питання про зміну.

«Оці нові смерті старих, — писали ми позаторік з приводу смерти теж заслуженого державного діяча нашого А. С. Маршинського, з якою збіглися передчасні смерті кількох наших молодих товаришів *) — що вже ніби кінчали оте неспокійне пливання по бурхливому морю житейському, і молодих, що повні надії й сили, сміливо виходили на зустріч грозам і бурям в далеку і, здавалося, довгу подорож життя, оці смерті ставлять перед старшим поколінням питання про зміну, про тих, кому передати варту.

«Не видержують старі, виснажені організми, відходять один по одному ті, хто, ставши зсамолоду на служення отчизні, не залишив його і помер у пустині вигнання, не побачивши землі обітованої — визволеної України.

«Нашим молодим товаришам, перед якими одкривається непевне море життя, яких ще жде і труд, і подвиг, і повинні нагадати ці смерті

*) Диви «Тризуб», ч. 54(292) з 13.IX.901.

**) «Тризуб», ч. 31-32 (187-8) з 11 серпня 1929 р.

про обов'язок дбати про те, щоб зберегти себе для рідного краю, зберегти себе для прийдешньої боротьби, боротьби останньої за визволення й державність.»

Зберегти, і додамо, підготувати себе належним способом для того, щоб в тій боротьбі, і в тій праці творчій майбутнього заступити місце тих, кого смерть вирвала з рядів борців за незалежність і будівничих нашої державности.

Болюче й складне питання про зміну, яке непокоїть нас, тут ще болючіше і ще складніше. Адже в особі покійного М. Л. Юнакова ми втратили високо-кваліфіковану силу з великим досвідом — адміністративним, організаційним, бойовим, силу, яка вироблялася довгими роками служби й науки, силу не з а м і н и м у .

* * *

На початках моєї діяльності пощастило мені увійти до громади людей високо-ідейних, благородних, перейнятих однією думкою — про рідний край, відданих цілком праці для його ліпшої долі. Молодим студентом, приїхавши до Києва, став я до роботи коло видавничої справи: мене прийнято було до «Віку». І от в тій школі літературній і громадській поруч з иншою працею покладено було на нас, наймолодших, завдання: скласти некрологи українських діячів, що померли за останній час. Саме тоді готувався до друку збірник «На вічну пам'ять Котляревському» і впорядчики хотіли згадати теплим словом тих, хто вмер, працюючи на ниві народній. Нас, отих некрологистів, жартом прозвано в товариському гурті — «гробокопателями». З нашої праці тоді, невеселої, але потрібної, нічого не вийшло: всі некрологи викреслила цензура.

Не думалося мені тоді змолоду, що прийдеться бути «гробокопателем» і в поважному віці. А тим часом як часто саме тепер доводиться мені писати оті некрологи. І яка то тяжка робота. Адже доводиться писати про людей близьких, яких знав, любив і шанував. Доводиться писати над свіжою могилою. Не легка то річ, але потрібна. Де-хто нарікає іноді на «Тризуб», що в йому часом занадто багато отого некрологічного матеріялу. Та не наша то вина. Так, на жаль, складається життя. А на мій погляд, то і те добре, що хоч є де пом'янути покійних товаришів не злим, тихим словом, є де подати хоч де-які матеріяли про їх життя і діяльність і зберегти те для потомних поколінь.

І от тепер слово посмертне про М. Л. Юнакова.

Року 1900-го, коли стали ми — крім мене тут з тієї некрологічної комісії є що проф. В. О. Біднов, инших імен близьких людей, що знаходяться під московською владою, не наводжу, — до того «гробокопательства», нікому з нас на думку не спадало, що прийдеться писати некролог колись і генералові генерального штабу.

Взагалі вся увага нашої старої інтелігенції, яка в найтемніші роки реакції працювала, не покладаючи рук, над тим, щоб розбудити національну свідомість у нашім народі і виховати робітників, потрібних для його відродження і визволення, вся увага в ті часи скупчувалася

здебільшого на праці педагогічній, публіцистичній; більшість наших молодих сил готувалася бути вчителями. То тоді вважалося за найпотрібніше й найдоцільніше. На військо уваги не звертали. З нашої молоді лише окремі одиниці йшли на військову службу. З початку 1900-их років з тих нечисленних старшин-українців, що були тоді в Києві, ближче до впливових наших громадських кол, до самого осередку тодішнього українського життя стояло лише двоє. То покійні вже нині Пількевич та Опоков, чи як ми тоді казали «довге і мале благородіє», бо один був високий, а другий — низький. Михайло Опоков, молодий старшина, пізніше студент, магістрант і філософ, загинув в одному з перших боїв великої війни. Пількевич — один із перших старшин одновленої, української армії, генерал-хорунжий, командир нашого корпусу кордонної охорони. Цього широго патріота, одного з найстаріших ветеранів нашого війська поховали ми в таборі в Каліщі. І годиться на цьому місці віддати пошану світлій пам'яті їх і всіх тих старшин українських з старої російської армії, що з відродженням нашої державности вернулися на службу рідному краю і на ній чи в бою, чи за дротами таборів, чи у в'язницях і чека — знайшли смерть. Вічна їм пам'ять!

Тоді українська інтелігенція і військові кола в Києві стояли далеко одні від одного. Помічалися де-які ознаки національного життя в Київській військовій школі, де після вступу туди кількох семинаристів озивалися впливи Київської Семинарської Громади, яка дала нам стільки видатних діячів. Та ще пізніще — в Київській Военно-Фельдшерській школі.

Отже, 1900-го року ніяк не могло мені спасти на думку, що доведеться писати колись некролог М. Юнакова. І справді, року 1900-го він був уже старшиною генерального штабу, а я молодим студентом-філологом. І що було спільного між нами — між молодим студентом-українцем, з Україною щільно зв'язаним, що жив думкою про неї і для неї, що готувався до праці на рідному полі, якої не мислив поза межами свого краю, і блискучим гвардійським офіцером одного з найшиковніших аристократичних полків колишньої російської армії, упривілейованим старшиною генерального штабу, перед яким стелилася кар'єра, правда, з українського роду, але геть змосковленим, що, хлопцем залишивши Україну, про неї і не згадував серед своєї служби в чужому оточенні, яке, здавалося, його поглинуло назавжди, в Росії? Ріжними шляхами ніби йшло наше життя і де-далі ті шляхи неначе ще більше розходяться: рік 1918-ий застає мене, українського громадського і політичного діяча, скромним бібліотекарем Національного Музею в Києві; його, професора Академії Генерального Штабу, — генерал-лейтенантом російської служби, командуючим армією. Спільного між нами, здається, немає нічого.

Помилку старої української інтелігенції, яка не звертала належної уваги на підготування свідомих військових і мала дбала про те, ще неначе поглибила революція. Адже один із непростених гріхів діячів української революції — це те нехтування справою церковною та справою воєнною, яке вони в своєму захваті революційної романтикою нерозумно виявляли. І той гріх гірко з часом озвався.

Та разом з тим революція самим ходом своїм наблизила військових до цивільних, а перед тим війна велика повернула масу глибоко цивільних людей у військових. Збройна боротьба за визволення України кличе під рідні прапори всіх українців з армії колишньої імперії. Та не всі на поклик озвалися. Але все-ж озивається чимало, і серед них і Юнаків. Так життя виправляє отой наш давній гріх — нерозуміння ваги в процесі відродження нації і будування держави воєнного елемента — і заводить нарешті до купи людей, які доти йшли розбіжними шляхами. Звела тоді доля до купи і отих з року 1900-го молодого студента і старшину генерального штабу.

Звела їх доля до купи, поєднала в любові до України, в боротьбі за її визволення і самостійність, на службі її державності. Звела на одній ниві, поставила поруч, плече до плеча. І вже ніщо не могло їх розвести — хіба одна смерть.

Служба отчизні поставила на одній постаті і тих, що вийшли на працю о першій годині, з юних літ, з самого початку свідомого життя, і тих, що вийшли в поле о годині дев'ятій, знайшовши себе і своє місце на рідній ниві в розцвіті сили, і тих, що вийшли пізніше — о годині дванадцятій, на схилі віку нарешті повернувшись до втраченого колись і знову знайденого рідного краю. Служба отчизні звела їх до купи і зрівняла всіх.

І заслуга останніх, отих, що вийшли на працю пізніше, ще більша: їм трудніше було скинути з себе «ветхого чоловіка» і відродитися національно, бо треба було порвати рішуче і без повороту з навичками, з оточенням чужим, в якому зросли і з яким зжилися, кинути здобуте довгими роками служби і праці становище і розпочати життя знову.

* * *

Як знаходили себе люде, що одбилися були від усього рідного і тепер допіру до нього повертаються? — відповідь на це маємо в «Матеріялах для мого життєпису» покійного М. Юнакова, що їх друковано в «Тризубі».

Історія тих матеріалів така. На весні року 1930-го покійний М. Юнаків тяжко хворів. Одужання його було великою радістю для всіх його друзів і в одповідь на лист мій, де я висловлював почуття свої і товаришів моїх до нього, виявляючи нашу до нього пошану, він мені писав дня 31.V.1930: «За довгий час хворости я прийшов до переконання, що, не дивлячись на всю мою природню акуратність, я не зробив всього, що був повинен зробити, щоб упорядкувати (на випадок смерті) свої особисті та урядові архиви, а головним чином, щоб забезпечити збереження рїжних документів, що можуть бути знищеними в разі моєї смерті....

«В зв'язку з цим я поставив перед собою завдання — виправити мої помилки в перші дні по видужанню і дійсно вже з тиждень я з захопленням взявся за цю працю.

«Яке ж було моє здивування, коли в останньому числі журналу «Тризуб» я прочитав витяг з листа Симона Васильовича, в якому він

пище, що Василько, Сидоренко та П. Чижевський вмерли, не упорядкувавши своїх приватних і державних справ, і що він (С. В.) не хоче так поступити. В цих словах я відчув ніби-то «потустороннє» одобрення мого наміру».

Взагалі, як ми знаємо, до покійного Отамана М. Л. Юнаків ставився з глибокою пошаною і щирою любов'ю.

Намір свій небіжчик виконав, до ладу привів державні папери, які знаходилися в нього, а що-до своїх особистих, то минулого літа переслав мені де-що з того, що він одібрав разом з відомими вже нам «Матеріялами для мого життєпису». Ті документи, а також і фотографії його я передав на схованку до Української Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі, де вони і переховувалися до його смерті.*)

Підтверджуючи одержання документів і повідомляючи про те, куди їх передано, я писав небіжчикові, що він дуже добре зробив, так вчинивши. Справді бо ті матеріяли мають безперечно вагу історичну: вони показують, яким побитом люде, що походять з українських, але помосковлених родів відбилися були через обставини життя й служби на чужині від усього рідного, зберігли десь глибоко в душі тепле почуття до України, знаходили на рещті себе і ставали на шлях повороту до свого народу. По-за тим в листі відмічав я й те, що ці матеріяли, виразно говорячи про українське походження роду Юнакових, виправляють і той невилний гріх, що його вчинив колись «Тризуб» в статті М. Левицького, зарахувавши Миколу Леонтівича до чужих нам людей і тим заподіявши йому прикрість.**)

Покійний одписав мені, що така оцінка його матеріялів дає йому моральне задоволення, бо саме це й мав він на меті, їх складаючи, і по смерті вже ніхто не назве його чужим.

Говорять ті матеріяли і про інше. А саме про те, яке недовір'я зустрічали оті люде, що поверталися до свого рідного, з боку діячів українських. Яка була глибока розбіжність та взаємне нерозуміння між представниками старої української інтелігенції і тими людьми, що допіру знайшли себе і хотіли присвятити свої сили на служення батьківщині. Їх зустрічали з великим недовір'ям, одкидаючи їх послуги. І треба було глибокої національної свідомости, треба було твердої рішучости і послідовности, щоб не знеохотитися тим образливим нехтуванням, перебороти ті перешкоди й труднощі, здобути собі можливість працювати на рідному ґрунті і ділами своїми повернути неймовірність до себе на глибоку пошану.

Шлях, яким прийшов до нас Юнаків, шлях не легкий. Це шлях не його одного. Разом з тим цей поворот свідчить і про те, як глибоко закладено десь там у душі оте національне почуття, що його не могли геть викоринити довгі роки чужих впливів і служби та життя на чужині. Свідчить він і про ту притягальну силу, яку мала наша молода

*) Слід би було подумати про те і иншим нашим діячам та прислати за життя до Бібліотеки ім. С. Петлюри хоч короткі біографічні дані та свої фотографії.

**) Диви «Тризуб», ч. 34/292 стаття М. Левицького — «Аристократ духа».

державність, повертаючи собі на службу високо кваліфіковані сили, що їх Москва забрала була в України.

* * *

М. Л. Юнаків прийшов до нас ординарним професором Академії Генерального Штабу, генерал-лейтенантом, командармом. Він прийшов до нас людиною виробленою, сформованою, і таким зазнав я його.

Добре виховання, широка освіта, багата ерудиція, довга воєнна служба, високі й відповідальні посади, які він займав, катедра в Академії, наукова й літературна діяльність, великий досвід життєвий, знання людей і вміння поводитися ними, все це позначилося на духовному образі М. Юнакова.

Глибоко культурний, строгий до себе й до інших, завжди стриманий і коректний, ніби трохи сухий, він справді уявляв собою ліпший тип вченого старшини, професора і воєначальника. Розважливий і вдумливий, звик він логично мислити, уважно аналізувати події і робити з того належні висновки. І ця остання риса робила з нього дуже цінного мужа совіта, державного мужа. Його авторитет, зміцнений строгою внутрішньою дисциплінованістю, дуже високо стояв і серед його товаришів, і серед його підлеглих.

Він знайшов себе в наслідок глибокого внутрішнього процесу, про який сам він пише в своїх «матеріялах»: «До всіх цих проявів (українського життя) я на всіх ступенях військової ієрархії ставився завжди прихильно: спочатку виключно по інтуїції, в наслідок мого українського походження, а з часом з більшою і більшою національною свідомістю, яку набував самостійно, в наслідок вдумливого ставлення до політичних подій, що розгорталися передо мною».

Вдумливе ставлення до оточення й до подій — це справді одна з характерних рис вдачі покійного. Але, як він сам говорить, до національної свідомості привів його не лише холодний розум професора, — озивалися тут і давні козачі традиції його роду, ота, як він пише, інтуїція: в серці його під товстим шаром попелу не гасла гискра національного почуття, прив'язаности до рідного краю, і вона помогла цьому нащадкові запорожців знайти себе, повернутися на Україну і віддати свої сили на службу їй. З холодним розумом вченого еднав він гаряче серце патріота.

Лихі обставини, в яких проходило життя оновленої держави нашої, тяжка збройна боротьба, хитання воєнного щастя не дали Україні змоги так, як слід, використати його сили. Його, вченого, професора, призначеного начальником Української Академії Генерального Штаба, забуваром ми бачимо на посаді... планівщика Геодезичної Управи.... Нам не судилося скористуватися з його досвіду, як воєнного педагога, вченого професора, але як тільки обставини дозволили, він оддав свої сили творчій роботі — виробленню самих основ нашої армії, організації її. Він являється одним з її організаторів і ідеологів, і роля його в цьому тим більша, що його учні, серед яких треба згадати на першому місці ген. В. Сальського, на яких покладено було провести ті основи в життя, дуже рахувалися з його думкою і завжди користувалися його порадами й вказівками.

* * *

Наші зустрічі... Я мав зустрітися з М. Юнаковим в осени 1918 року, коли він був начальником Української Академії Генерального Штаба, куди мене кликано читати лекції з української історії. Та зустрітися нам тоді не пошастило. Оголошення гетьманом федерації з Росією і повстання проти нього з тими бурхливими подіями, що прийшли по них, припинили в самому зародку початки організації нашої вищої військової школи.

Зустрілися ми нарешті року 1920-го, вже по-за межами України.

Багато часу провели ми вкупі за спільною роботою, за товариськими нарадами в Тарнові, в таборах.

Пам'ятаю нашу спільну працю в Раді міністрів. Разом з покійним М. Юнаковим та генералами В. Сальським і М. Безручком в довгому ряді засідань після ґрунтовного обміркування проводили ми важливий закон про Вище Військове Управління. Я завжди збережу добрі спомини, про участь свою у Вищій Військовій Раді, головою якої був М. Юнаків і до якої я входив. Детальне підготовлення тих питань, які мали розбиратися, строгий порядок обміркування, висока безсторонність і уміння скерувати завжди увагу і промови в належне річизше робили з покійного незамінного голову і керівника високої установи, якій він певною рукою надавав твердий ідейний напрям.

Наші відносини товариські з часом змінилися на відносини начальника і підлеглого. Року 1922-го я представлявся йому, тоді військовому міністрові, з приводу призначення мене начальником культурно-освітнього управління генерального штабу. Кінчилося офіційне представлення, і ми з ним по давньому, по-товарицьки обміркували і мої найближчі завдання на новій посаді, і те, що слід і можна зробити в тих нелегких умовах в таборах в першу чергу. Його поради, його думку я завжди високо цінив.

Його приїзди до нас, до таборів, які він застав уже в тяжкому стані, вносили багато свіжого, живого і бували для мене ніби святом. По-за частиною офіційною, службовою я мав тоді нагоду докладно з ним поговорити і обмінятися думками та порадитися про всі наші справи. Ті розмови видно були нам взаємно потрібні.

«Дуже часто пригадую собі, — писав він мені якось, — ліпші часи з минулого, коли ми з вами бачилися майже день-у-день... Пригадую собі часи спільної нашої праці в таборах, яка дала в свій час такі позитивні наслідки, і показала, яку силу має співпраця в одному напрямку гуртка ідейно-спаяних людей».

До того «гуртка ідейно-спаяних людей» належав і покійник. І праці тій для України віддавав він всього себе і завжди: чи то було за ліпших часів велика творча організаційна праця, що клала підвалини нашого молодого війська, чи пізніше ніби дрібна й непомітна, але так само потрібна праця консерватора наших державних архівів, що стояв він на сторожі їх. Коли доля обмежила можливості широкої праці для держави, для армії, він все-ж не зостався без діла.

З статті І. Рудичева, яку вміщено в попередньому числі «Тризуба»,

знають читальники, як високо ставив він українську культуру, як вважав за свій обов'язок прислужитися їй, і для цього не цурався ніякої, нехай дрібної і чорної, роботи: Українська Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі, вагу якої він розумів і до розвитку якої приклад і своїх рук, збереже на завжди вдячну пам'ять про цього свого щирого прихильника і співпрацівника. Збережуть про нього добрий спомин і всі, хто його знав.

Збереже його і вся Україна, для якої були всі його діла, всі його мислі, всі його слова. «Тепер, після минулих переживань, я особливо відчуваю жагу прожити ще якийсь час, щоб дочекатися повороту на любу Україну і померти там вже там... Все свідчить, що щасливий мент нашого повороту вже наближається». Так писав він торік... Він не діждався, але він умер з тією вірою.

* * *

Ця постать, зовнішнє ніби суха, наскрізь перейнята дисципліною, заціпнута на всі гудзики, постать старшини генерального штабу і вченого професора, ніби зовнішнє суха, але освічена глибоким дотепним розумом, зігріта благородним серцем, вірним Україні, щиро прихильним до друзів, збережеться на потонні часи для наступних поколінь в портреті М. Юнакова, що його намалював покійний П. Холодний.

Наш покійний майстер, малюючи портрет чийсь, завжди намагався зрозуміти внутрішнє «я», глибоко ввійти в саму душу, настрої, вдачу, світогляд об'єкта, передати лініями і фарбами його характерні риси, підкреслити їх, дати суцільний портрет — не лише зовнішній вигляд людини, але й внутрішній образ її духовний... І особливо добре вдавалося йому досягти цього з людьми близькими, спорідненими.

Я й досі бачу М. Л. Юнакова — дарма, що потім довелося йому змінити мундир на цивільне убрання — таким, який він є на портреті Холодного. В моїй пам'яті образ близького мені небіжчика М. Юнакова стоїть поруч з образом теж мені дорогого покійника П. Холодного. Вони зв'язані в моїх споминах між собою, зв'язані і з незабутніми образами теж уже покійних Євгена Чикаленка, Ол. Саліковського, П. Чижевського, д-ра Лукасевича. Я так ніби живих їх бачу вкупі за товариською нарадою в сояшній хаті д-ра Лукасевича на Медзяній: нема лише між нами «Пана» — він у Відні, але душею він з нами.

«В тій хаті, — писав я, згадуючи због часу покійного, доктора — не раз відбувалися збори найдовірочніші. Збиралися відповідальні робітники і раялися в спокійній атмосфері, певні, що ніщо не вийде з хати. Не раз в тих нарадах брав участь Отаман. В тій хаті приймалися дуже відповідальні рішення...»*)

В нарадах тих брав участь і Юнаків, і інші згадані вище.

Що ж в'яже їх до купи? Громадського діяча, журналіста, сільського господаря, вченого-військового, генерала, митця-малюра і лікаря? Що звело до одної хати правобережця-подолянина з лівобережцями-полтавцями, галичанина з слобожанином та степовиком?

*) Диви «Тризуб», ч. 3(211) з 19.І. 1930 р.

Не тільки спільна любов до України, не тільки служба її державності, не тільки боротьба за її визволення, праця на її ліпше майбутнє. Їх в'яже разом не тільки вірність ідеї нашої державности, вірність до кінця.

Їх об'єднують ще й теплі й щирі, глибоко дружні відносини.

Їх, таких різних, таких ніби один на одного не схожих, з такими ріжноманітними інтересами і вподобаннями, їх, розкиданих по всіх усюдах, поділених великими просторами землі, їх зводить до одної громади, внутрішнє в'яже у щось суцільне не тільки ота спільна любов до України, не тільки товариська співпраця, не тільки взаємна симпатія, не тільки ота вірність, вірність до кінця, — їх об'єднує ще й спільний світогляд, згода що - до методів, яких треба вживати і шляхів, якими треба йти.

Їх об'єднує в одну громаду тверде переконання, що своєї мети — вільної й незалежної України — ми досягнемо, коли в боротьбі за її визволення і за її самостійність потрапимо з'єднати всі живі творчі сили нашого народу в однім переконанні:

держава і нація над класами і партіями.

Україна по-над усе!

Це був їхній символ віри і це заповіт їх, отих, що від нас одійшли, нам, живим.

В. Прокопович.

На політичні теми.

IV.

Де-ж наші спільники в майбутній боротьбі?

*(Політика синтезу).**

Політика уявляється завжди ділом незвичайно скомплікованим. Людині, що від неї стоїть осторонь, часом просто неможливо розібратись у лабіринті різних суперечок, в боротьбі національних, партійних і особистих інтересів.

І справді, політична практика є дуже складним ділом, яке потребує певного знання, і досвіду, і навіть де-яких спеціальних якостей, принаймні, що торкається провідних людей. Але ж коли ця складність практики мусить розглядатись, як щось природне, то горе тій політиці і тим політикам, що таку-ж складність вносять і що-до своїх принципів, що-до основ своєї діяльності.

Ці принципи мусять бути прості і ясні. Тільки тоді будуть вони зрозумілими широкому загалу людей, без якого найдотепніші політики нічого не вдіють. Політик мусить мати точний план, знати добре, до чого він іде і які шляхи для здійснення своєї мети він обирає. — Ця ясність принципів, удосконаленість плану допомогла большевикам в їх

*) Диви «Тризуб», ч. 34-292.

перемозі, не дивлючись на всю хибність і злочинність їх намірів і методів з погляду інтересів усіх народів, якими вони опанували.

Наші завдання, — ми глибоко віримо, — відповідають справжнім інтересам нашого народу, всіх верств нашого громадянства, всіх частин нашої нації, наші завдання в супереч нашому ворогові—більшевицькій Москві, моральні і чисті в самій своїй основі. Але не завжди і не в усі моменти боротьби вміли ми так ясно розуміти їх, так точно формулювати наш план боротьби, так послідовно цього плану додержуватись, як це ми робимо нині. В цьому безперечно полягає велика запука нашої перемоги.

Справді, політична концепція, яку ми обороняємо постійно (на сторінках цього журналу), елементарно проста: на всі боки битись не можна. Треба обрати собі мету і до неї йти з усією рішучістю. Ми цю мету обрали—самостійність України. Ми боремося за неї із залізною послідовністю прагнемо до концентрації всіх наших сил проти північного ворога нашого.

Через це шукаємо ми порозуміння і з нашими безпосередніми західними сусідами. Чого хочемо ми від них? — Наші противники уперто говорять про союз, про активну допомогу сусідів. Коли б же вони попросту перечитали те, що вже не раз писали ми на сторінках цього журналу, то побачили б, що в першу чергу ми хочемо, щоб ці західні сусіди не заважали нам в нашій боротьбі, не відділяли б нас ворожим табором од Західньої Європи.

Цього за мало?

Але коли б ми тільки це одне мали в 1919 році, може всі події пішли б інакше. Ми хочемо забезпечити себе від тої ізольованости, в якій був уряд наш в 1919 році, від того щоб, Україна в час боротьби не була оточена з усіх боків ворогами. Накидати знов нашому народові боротьбу на всі боки, це значить бути позбавленим найелементарнішого почуття реальности, дійсности. Це можуть робити тільки люди, які не розуміють, що то значить почуття відповідальности, що кличуть наш народ, по їх власному виразу, «проти рожна».

Як би не велика була сила самого народу і його воля до боротьби і перемоги, з досвіду інших народів ми знаємо, що у відповідний час без сприятливого відношення других держав тяжко збудувати свою державу.

Але з рещтю це розуміє і де-хто з наших критиків: — «Що нам корисні союзники в боротьбі за визволення — це річ очевидна, і в здобуванні прихильности для нашої справи з боку чужини полягає перша задача еміграції». *)

П. Андрієвський погоджується з нами і в тому, що спільників своїх треба шукати нам на заході: «Наша політика супроти Європи продиктована переконанням спільности наших інтересів». Але далі

*) Див. статтю Д. Андрієвського: «Розбудова Нації» число 41-42, ст. 119.

додає наш критик: «Україна мусить шукати союзників для нашої справи по-за Польщею, на Заході, в Європі». — Так само і робили ми в 1919 році: обминаючи безпосередніх сусідів, пішли ми у широкий світ.....

Але наша спроба добитись симпатії і підтримки великих держав під час Мирової Конференції у Парижі потерпіла повний крах: держави zostалися глухими до наших домагань і хоч нам тоді зовсім не тяжко було допомогати—ніхто і пальцем не ворухнув, щоб урятувати Україну. Чому?

Можна знайти, звичайно, помилки дипломатичного характеру і з нашого боку, були тут і об'єктивні обставини, як, наприклад, повна непоінформованість західних держав, їх втома від війни, що тільки скінчилась, але чи не рішачим був вплив наших сусідів: з одного боку однодушна «експертиза» росіян, що теж брали участь в конференції, з другого боку старання п. Дмовського і його делегації...

Ворожа акція Польщі в 1919 році, неясна позиція Румунії були безперечно значними факторами нашої дипломатичної поразки в Парижі... З їх думкою звичайно більше рахувалися союзники, як з нашою, з лядськими, цілком новими на міжнародньому терені. Підтримувати Україну, що одночасно виступала і проти своїх східних і західних сусідів, держави вважали небезпечним.

В 1920 році було зроблено серед тяжких обставин другу спробу: порозумітися з Польщею, зблизитися з Румунією. Але ця акція теж не дала бажаних результатів, бо про відповідне підперти цієї акції з боку великих держав не дуже то дбали в той час і Польща, і навіть сама Україна...

Нині, протягом вже кількох років, б'ємося ми про те, щоб досягнути поєднання і політики 1919 і політики 1920 року. Головна наша мета—це здобути симпатії у великих держав, себ-то продовження політики 1919 року, але разом з тим мусять зоставатися в силі й ідеї 1920 року—порозуміння з безпосередніми західними сусідами.

Таким чином, наша сучасна політика це політика синтезна. Інша річ, які вона дасть практичні результати, але маємо чисте сумління що-до одного: при наших злиднях навряд чи можна більше зробити для пропаганди нашої справи, для здобуття в світі симпатії, навряд чи можна ширше використовувати різні міжнародні трибуни, як ми це робимо і як це добре знають всі читачі «Тризуба», все свідоме українське громадянство.

* * *

В чім же полягає практична сторона політики синтезу? — Що безпосереднє ми зацікавлені в сприятливому відношенню, або принаймні в доброзичливому нейтралитеті наших західних сусідів що-до нас і нашої боротьби з Москвою—ця справа більш-менш ясна для кожного

нашого читача. Але що може нам дати ця наша політика порозуміння з сусідами для зближення з великими державами світу і особливо з державами західно-європейськими?

Знов таки почнемо з негативного: виступи наших західних сусідів на ґрунті дипломатичному проти нас—можуть нам дуже і дуже шкодити: щоб не говорили наші критики про Польщу чи Румунію, це є чималі (особлива перша) держави, що мають усталений дипломатичний апарат, що мають всі юридичні права, які дає державність, всі засоби, які так само необхідні в боротьбі на міжнародньому полі.

Нейтралітет цих держав, яких інші західні чинники і досі вважають найбільш компетентними в справах Сходу, це вже факт дуже для нас позитивний, що значно полегшує нашу боротьбу і нашу пропаганду за кордоном.

Сприятливе ж відношення до ідеї нашої державности громадянських або дипломатичних кол, які належать до тих чи інших сусідніх знами держав може мати і часом має дуже корисне для нас значіння. За якихось 10-20 років, коли цей період нашої боротьби стане вже історією, коли з'являться мемуари, опубліковані будуть різні листування то-що, — все це стане цілком зрозумілим для всіх.

Але нині противники нашої концепції твердять, що, мовляв, Польща має в Європі більше ворогів, як друзів, що виступаючи проти неї ми зможемо так само знайти собі на заході друзів, й може наші виступи проти Польщі де-що нам в цьому і допоможуть.

Такі твердження показують тільки певну наївність наших критиків, віддаленість їх од справжніх політичних шляхів: Польща має значно більше приятелів, ніж це їм здається. Але що правда, — це ми завжди говорили і будемо говорити, — такі акти як «паціфікація» не сприяли збільшенню польського престижу. Навпаки вони викликали обурення не тільки у одверто ворожої до Польщі Німеччини, але і в явно прихильної їй Франції (правда, тільки в лівих колах її). Але ми в цій справі на міжнародньому форумі зайняли остільки ясну позицію, так рішуче осудили «паціфікацію» (як в свій час і акти саботажу), що не має нам потреби завжди до цього повертатись.

(Кінець буде).

Ол. Шульгина.

З подорожі В. Сальського.

IV.

Поворот з Болгарії.

4-го липня о 17 годині дунайський пароплав «Турнул-Магурелі» доставив пана міністра з Рушук до Ромадана. Тут зустрів пана міністра поручник В. Мельник те делегація від української місцевої групи, які, привітавши п. міністра, прийняли всі міри, щоб полагодження

митних формальностей та перехід з пароплава на потяг не мали жадних труднощів...

Після двохгодинного переїзду потягом В. Сальський прибув до Букурешту, де на дворці «Філарет» був зустрінутий панамі В. Трепке, Д. Геродотом, Г. Порохівським та хорунжим П. Горбуновим, який вітав пана міністра в імені Катеринославського повстанчого кошу...

Після короткої наради, пан міністр одобрив остаточно вироблений програм що-до свого перебування в Румунії, намітивши час відвідання українських груп та побачень з певними громадськими та політичними чинниками.

З дворця пан міністр в супроводі осіб, які його зустрічали, відправився до міста, де за вечерею, в обстановці повної симпатії та дружби, відбулася зустріч пана міністра з одним із видатних політичних діячів Румунії, щирим приятелем України. Того-ж вечора о 23 год. 47 хв. пан міністр від'їхав до Гавани разом з полковником Порохівським. Ранком 5-го липня, після короткого відпочинку в м. Пітештах, пан міністр вирушив далі до Гавани, куди й прибув біля години восьмої з половиною.

V.

Відвідини української групи в Гавані.

5 липня прибув до Гавани на дуже короткий час генерал В. Сальський.

До прибуття пана міністра група задалегідь готувалася і прийняття відбулося так.

Перед входом в помешкання, в якому зібралися для зустрічі пана міністра вояки та громадяне, генерала Сальського зустріли дружини вояків та громадян. Пані Раїса Мелник та Ганна Дробит піднесли панові міністрові хліб-сіль од громади та квіти від українського жіноцтва. Пан міністр прийнявши хліб і квіти, привітався з паніями і направився в помешкання, де зібралося вояцтво.

Голова Гаванської Української Громади хорунжий Дробит подав команду «Струнко» та «Панове старшини» і склав панові міністрові рапорт про склад групи... Після привітання пан міністр зайняв місце за столом, а вояки та їх дружини розмістилися на стільцях та лавах...

Саля була чудово прибрана килимами, квітами та зеленим гиллям. Портрети С. В. Петлюри та пана Головного Отамана А. Лівіцького займали почесні місця на цих прикрасах...

Пан поручник С. Мелник виступив і так промовив до пана міністра:

«Пане міністре!

Від імени Української Громади в Гавані дозвольте мені сьогоднішній день назвати днем першого свята, яке ми, обездолені, замучені борці за Україну, маємо після одинадцятилітнього перебування на чужині.

Ми віримо, що цей день, в який ви, пане міністре, прибули до нас,

Ген. В. Сальський разом з полк. Г. Порсівським в гостях в Українській Громаді в Гаваї.

мусить бути днем першого кроку до повернення нас на нашу батьківщину, окуповану ворожою Московщиною.

Ми — ваші сини-вояки, а Ви — наш проводир й ми сміливо підемо туди, куди ви нас поведете. Ми віримо й зостанемося вірними вам, пам'ятаючи, що єдиною метою нашою єсть визволення батьківщини, незалежність її ні від кого та існування її під прапором УНР.

Ми, вояки, складаємо вам, пане міністре, щирю подяку за те, що ви прибули до нас, щоб надати нам ще більше сили для боротьби за визволення батьківщини!

Слава вам, пане міністре!

Слава Панові Головному Отаманові!

Слава всім нашим провідникам!

Слава Україні!

Вічний спокій святому борцеві за визволення нашої батьківщини, нашому покійному Отаманові С. В. Петлюрі!»

Подякувавши в коротких словах за привітання, пан міністр в промові, яка продовжувалася біля години, ознайомив присутніх зі станом нашої визвольної боротьби, з'ясувавши менти зовнішні та внутрішні, працю уряду УНР та перспективи нашої дальнішої боротьби.

Повна глибокого змісту та сильного почуття промова була вислухана всіма з великою увагою і не раз переривалася гучним «слава». Пам'ять покійного Головного Отамана С. Петлюри було вшановано вставанням, а після закінчення промови було з запалом відспівано національний гімн.

Потім старшина Туржанський виголосив гарячу промову про страждання українського народу під московсько-большевицьким ярмом, на яку вояцтво відповіло піснею «Шалійте, шалійте, скажені кати»..

На цьому першу частину прийняття була закінчено.

Пан міністр дозволив сфотографувати себе в оточенні частини Гаванської групи. Після фотографування пан міністр одвідав помещкання всіх пп. старшин та козаків, які живуть при фабриці, розмовляв з вояками та їх дружинами відносно матеріяльного стану, який найшов задовольняючим, хвалив господинь за чистоту та гарну оздобу помещкань, кликав всіх до віри в світле майбутнє України, коли всі, хто ради її волі несе тяжкий крест страждання на чужині, найдуть на рідній землі добробут та відпочинок.

Потім пана міністра та полковника Порохівського було запрошено до столу. На сніданку були присутні 12 старшин, значна кількість підстаршин, однорічників та козаків з їх дружинами.

Під час сніданку було піднято тости за Україну, Пана Головного Отамана А. Лівичького, уряд УНР, пана Військового Міністра, Армію Українську, український грмадський провід в Румунії та полковника Порохівського.

Було виголошено цілу низку палких патріотичних промов, з яких найбільше характерною була промова хорунжого 2-ої кулеметної бригади І. Дробита. Промовець щирими словами намалював цілу низку зворушливих картин з часів минулої збройної боротьби, коли обірване та голодне козацтво, маючи часами лише по 3-5 набоїв на рушницю, ішло в наступ на ворога і гинуло, повне віри в перемогу.

Далі промовляв пан К. Антошко, абсолюент української військової школи, хорунжий-партізан. Кінчаючи він казав: «Прийміть же, від нас, пане міністре, щире привітання та запевнення в нашій відданості нашому національному ідеалові!»

Кожна промова і кожний тост покривалися гучним «слава» та відспіванням відповідних пісень, які чудово виконувалися під керуванням поручника С. Мелника.

І молоде покоління, яке побачило в перший раз світ на чужині, прийняло участь в святкуванні. Під час снідання діти, одно за другим, декламували вірші українські. Все це робило на присутніх зворушливе вражіння.

Дійсно, відвідини паном міністром нашої групи перетворилися в маніфестацію найбільшого, найщирішого духовного зв'язку українських вояків та їх родин зі своїми вождами та урядом УНР.

На великий жаль для всіх вояків, о годині 12 пан міністр мусів залишити Громаду для того, щоб поспіти в Букурешт на 18 годину.

Піснею та гучним «слава» провозжали пана міністра вояки та їх родини, просячи не забувати їх і на далі.

І дійсно, як би доля судила нам ще цілі роки чужини та тяжкого життя, відвідування нашої та інших українських груп нашими проводарями не допустило б нас підпудати на духові, а давало б нам силу мужне та з певністю переносити тяжкі часи... Піднімало б у нас віру в остаточну перемогу, а нашим ворогам показувало б, що роки чужини не відчужують українське рядове вояцтво від своїх проводарів, не зменшують, а збільшують надію на своїх вождів та зміцнюють віру в перемогу над ворогом...

В той же час вороги уряду Української Народньої Республіки могли б ще зайвий раз переконатися, що те українське вояцтво, яке під прапором уряду УНР билося за волю батьківщини, остається вірним цьому прапорові і ніколи йому не зрадить, а навпаки, в той час коли то треба буде, все, як один чоловік, підніметься для його захисту та знищення його ворогів, якого б походження вони не були та якими б гаслами не прикривалися.

Спілка.

3 оповідань утікачів.

(Лист із Варшави).

22 серпня б. р. відбувся у Варшаві організований місцевим відділом УІЦК інформаційний вечір, на якому прибувши до Варшави втікачі з Соловків склали перед варшавською колонією свої ревіляційні інформації про життя на Великій Україні та про перебування в соловецькому концтраційному таборі.

Інформації попереджав привіт українській еміграції, який від імени групи втікачів зложив один з них, висловлюючи при цьому велику радість, що тут на вигнанню він бачить її при творчій праці для українського народу.

Цей зворушливий привіт присутні зустріли оваційними оплесками. А далі йшла не меш зворушлива доповідь про те, «яка то тяжка та кацапсько-жидівська неволя».

Першим говорив утікач-черніговець, якого до соловецького концтраційного табору було засуджено, підозріваючи його в приналежності до Спілки Визволення України. В останніх роках він перебував не лише на Україні, але також на Донщині, Кубанщині та на Кавказі. Все це дало йому можливість ближче приглянутися до життя цих всіх країн, а його інформації робило всебічними і ще більше цікавими.

Оповідає про долю українського села, про ті обіцянки, які давали українському селянству червоні окупанти, в які воно сліпо вірило, для яких не раз відвертало руку помочи і було байдуже до стремлінь української армії, що боролася за його визволення.

Надії змінило гірке розчарування. Обіцяли лише до 1922 року, а пізніше, і особливо в 1924 році, український селянин вже почав підозрівати своїх «доброчинців» в нечистих замірах. Залишилися поміщицькі землі, але чому ж не дають їх селянству, чого зволікають?

Аж ось прояснилося, і український селянин побачив, що попався він на хитро заставлену вудочку. На залишені поміщицькі землі понаїзжав чужий елемент, з губерній калужської, казанської та ин. Позакладали колхози. На землі оселилися, а працювати нікому. Почали українське селянство мобілізувати, щоби кожну неділю робив на колхози... А там наступ на «куркуля».

До 1928 року «нажимали» лише на «куркуля», бідняк і середняк ніби

мали спокій. Але після і на них черга прийшла, почали і в них останнє забирати, як прийде час податки платити, то так «обложать», що жадна сила людська не в стані витримати.

І тут згадує промовець де-нільки випадків з трагедії українського села, від яких навіть у самих виконавців часами червона совість ворушилася, але... «як попустимо вам, то і інші свої норми не дотримають». І розмові кінець, а виїнятки в жадних немає.

Ворогом спершу був лише «куркуль», потім стали ним — куркуль, середняк і бідняк, а потім українець взагалі. Тоді то українське селянство свою колишню помилку зрозуміло, що в свій час свого уряду і своєї армії не підтримало, що саме собі ярмо на шию заложило, але було вже пізно.

І сьогодні, — кажу вам, — говорить промовець, — що все українське селянство переродилося, свідоме того, що само себе в московську неволю запродало, а як би прийшли нові, сприяючі обставини, вже знало б воно, що має робити....

Ця еволюція поглядів українського селянства, еволюція його національно-державної зрілості, всі ці кошмари і трагедії українського села, про які згадував промовець, не були новиною для присутніх на салі, як і не є вони новиною для цілої еміграції взагалі, але доповідь його уважно слухали, бо була вона не лише доповіддю, вона була сповіддю тієї селянської душі, якій дшвелося все це пережити, відпокутувати, може й не свої, то все ж ці старі помилки і через Соловки приєднатися до нас і розсказати, ствердити, «яка то тяжка та червона кацапсько-жидівська неволя».

Промовець далі торкається становища робітника. Робить це на підставі того, що бачив і чув, працюючи в Донбасі і взагалі на півдні України та совітського союзу взагалі.

Робітництво, — каже він, — мріяло про полегші, про 8-ми годинний робочий день. Колись робітник мусів лише відпрацювати свої години, тепер він мусить в годинах праці зробити те, що йому наперед визначають. Ні одного дня праці без відома і без дозволу комячейки не вільно йому опустити, бо недодержання норми, невинуватана неприсутність на праці то — «порушення дисципліни праці», «економічна контр-революція», «злонамерений подрив п'ятилеткі», за які в ліпшому випадку робітник за фабричним парканом опиняється, а в гіршому на Соловках.

Робітництво розмовляє лише тоді, як нікого з не своїх навкруги немає; думаючи про поліпшення своєї долі на захід оглядається і з цим заходом свою будуччину в'яже. Знають цю його «слабість» московські комісари, «дивіться, кажуть, он у Франції робітництво з голоду страйкує» і фотографію показують.

Дивиться робітник на цю фотографію і головою хитас: «деж він у дідька голодує, коли він і в краватці, і в капелюсі, і ровер біля нього стоїть». Не вірять, бо в совітському союзі не кожний краватку та капелюх має.

Робітництво вибирає того, кого комуністи виставлять, бо инакше: «Ти хто? Откелева? Падайді сюда, пусть посмотрю я на твою контрреволюционную личность». Але заким він вимовить ці слова, то «опозиціоніст» вже тікає, бо знає, чим ці оглядини пахнуть....

Докладчик далі торкається апровізаційних моментів, цін, хвостів при крамницях. Його доповідь не розходитьс я з цим, що знає про це наша еміграція. Не минає він в своїй доповіді і візит ріжних чужоземних делегацій, що бажають на власні очі побачити те, що в совітському союзі діється.

Промовець пригадує, як за його часу бельгійська делегація на Кавказ приїхала і як до зустрічі її червоні готувалися. Білого хліба на три дні напекли (робітникам казали, що пекарня ремонтуватися має), крамниці перед тим споживчими товарами наповнили. Приїздить «?ненацька» ця делегація, а у кожного робітника білий хліб в запасі лежить, ковбаса, а біля крамниці і сліду хвостів немає....

Або у Ростові... Там не витримав один робітник цієї неправди. З юрби шарпнувся до делегації, щоби їй цілу правду сказати, але... за «покушеніє» на делегацію розставс я з життям...

У національному відношенні українське робітництво пройшло туж еволюцію, яку пройшло і українське село. Живе воно з дня на день та чекає, щоби лише хтось гуркнув з гармати, щоби лише хтось розпочав, а тоді піде й воно на ново собі свободу добувати.

Відвідавши кілька день пізніше втікачів, задав я їм між иншим таке питання:

— Чи існує якийсь ідейний зв'язок між українським селянином і українським робітником, чи може залишилася ще й тепер у взаємовідносинах їх та окремішність, яку досить часто давалося помічати перед тим?

І у відповідь на це питання почув я, що ідейний зв'язок існує, що ту окремішність затерли вже передовсім спільні моменти національні. А крім того робітник на протязі останнього часу мав не одну нагоду зрозуміти, що погіршення долі селянина тягне за собою й погіршення долі робітника, що кожний черговий «нажим» на село, руїна села взагалі, боляче відбивається й на економічному становищі робітника. Робітник співчував селянинові. В своїх розмовах він уникає слова «куркуль»...

Торкнувся докладчик і колхозів.

Заповнялися вони насамперед червоними партизанами, які на початку совітського панування мали багато прав і привилеїв. Осіли вони в колхозах, почали господарити, господарювали, аж поки не прийшла і на них черга. Там, на Словках, бачив я не одного з них, оповідає втікач, що мав по одному і по два ордени «краснаво знамені», які зникли з їх грудей, так само, як назавжди зникли і їх симпатії до совітської влади.

Колхози творилися одначе і иншим шляхом. Організував їх бідняк, який вступаючи до них підбирав лише своїх в надії, що свій своєму кривди не зробіть. Але ці, так би мовити, родинні колхози в дуже скорому часі змінювали своє обличчя. Поприсилали на Україну чужих з центральної Росії і «до вашого колхозу від нині належить ще й цих 50 (в иншому місці більше, або менше) осіб» — кажуть. — «Та як же так? — силкуються протестувати селяне. — «Ми ціле літо працювали, а на зиму ви нам цю «поміч» присилаєте». Але говорити довго не доводилося, приходилося миритися з долею.

А далі йшла доповідь про життя колхозів, про життя українського села взагалі, про яке старі люде, які ще пам'ятають старі часи, до яких ще доходили оповідання про Петрову неволю, — кажуть: «Петрова неволя минулася, настала Ленінова, але вона в десять разів гірша від тої».

Докладчик переходить до червоної армії.

Він не вдається в аналіз її безздатности, не торкається її чисельного стану. Він показує її такою, якою бачив її: у в'язниці у Ростові.

Забірають селянина до війська, кидаються одразу на його політрука («політичний керівитель»), вбивають в його голову всі ті «блага», які людем має принести совітський устрій, розказують, як то совітська влада своїм поступом цілий світ випередила і залишила за собою... аж доки не одержить цей «червоний» воляк листа від батька, але не з села, де залишив його, а з Соловок... Приходить з ним до політрука: «як же ж це так»? — скаржиться. — «А то ти такий же, як і твій батько?»... А що далі — відомо. А инший знов: «Батько пише, що й корову і овець забрали, а м'яса йому не дасте?» За це чекають його Соловки. А на Соловках цих «червоноармейців» дуже багато. Спершу їм навіть охорону засланців доручали, але з моменту, коли побіги почали збільшуватися, їх замінили більш певним елементом... криміналістами та чекистами.

Слово забірає другий втікач, засуджений на соловецьку каторгу в часі останньої колективізаційної гарячки.

Він теж зупиняється на тій еволюції поглядів українського села, які від початкових надій привели його до остаточного розчарування, він теж запевнює, що селянство вже нині переродилося. В коротких словах торкається повстанчого руху і переходить до докладного опису життя на Соловках.

На кого не гляну, — каже, — все українець, кубанець, донець... І всі сидять тут за політику. Має 16 літ — сидить за політику, має 60 — теж

за політику. Він на Соловках, жінка на Сибіру, діти десь в Архангельській губернії, а господарство пішло на комуноу.

А яка це політика? Продналогу не в стані був виконати, проти хлібозаготівлі селян підбурював, «добровільну позичку» державі дати відмовився. Сидять на Соловках не лише селяне, сидить і інтелігенція, сидять учителі за «ухили» у навчанню дітей, сидять пан-отці за «дурманення» релігією народу, сидять робітники, красноармейці...

Зустрічаю там, — каже далі втікач, — одного такого комсомольця з нашого села. «І ти, Петре Івановичу, тут, питаю. А я ж думав, що ваших комсомольців совітьська влада не рушає... Яку ж це ти провину покутуєш?» Здрігнулося серце цього «червоного» комсомольця, заплакав гірко, нічого не сказав, лише махнув рукою....

Засланців доглядають тут криміналісти, або бувші чекисти, що за рострату або иншу провину цю командировку на Соловки дістали. Катують вони людей нізащо. Уроки (норма яку має зробити засланець) дають такі що їх ніхто не в стані виконати. З сил вибився хтось, — вже куля його положила. І лежить він там, де впав, а чекисти при кожній нагоді на нього показують: «Ти знаєш, хто це лежить? Це той, що уроку не виконував, що своім саботажем п'ятилітку, авторитет совітьської влади підірвати хотів»...

Женуть вас на роботу, відстав хтось, йти не може, те саме його чекає. Добру одіж, добрі чоботи має — його на бік відкличуть, тут «положать», ніби втікати збірався. Та так і лежить він, бо совітьська влада втікачів ховати заборонила.

Гроші від когось одержите, як підете відбирати, то вже й не повернетеся. Тому то засланці цих грошей в більшості випадків не відбирають...

Торкнувся втікач і соловецьких шпиталів-бараків, що нічим від інших не відрізняються, з звичайними нарами, на яких навіть соломи не має, без одягу, без медикаментів... Немає дня, щоби по кількидесят мерців з цього «шпиталю» не виносили. Ям не встигають копати. Хто прийшов сюди, той вже рідко назад вертається...

Далі розказує втікач про трагічний і жахливий «страйк» засланців. Знесилений і вичерпаний барак на працю йти відмовився. «Убийте, — кажуть, — бо вже сил йти не маємо»... І червоні прохання це «задоволили», двері й вікна барану позачиняли, чимсь обляпи, запалили. Барак горить. Хто хоче через вогонь прорватися, того стріляють. Чотириста осіб на голувешку погоріли...

Примусили для них яму копати. Вісімнадцять засланців в три години мали цей урок виконати. Грунт — дерево, тирса... «Не можемо... Положи, ти, нас разом з ними, а не муч...» — кажуть. За це за кару пішли на кільки годин «на комарі».

Слово забірає третій втікач, який в 1928-му році був засудженим на кару смерти за участь уповстанському загоні. Смерть замінили йому життям на Соловках.

Свою доповідь присвячує і він цій Голготі українського народу, дає загальний огляд життя на Соловках, докладно зупиняється на поводженню доглядачів над засланцями, нагадує кари, якими їх карають, «сікірки», «мішки», «комарі» та ин., знайомить з «уроками», наводить де-які жахливі цифри...

Не зупиняємося на них докладно. Читач запізнається з ними в опублікованих вже зізнаннях збігців. *)

* * *

Кільки днів пізніше я скористав з запрошення утікачів і їх відвідав. За ціль я поставив собі поповнити цей допис більш ширшими відомостями з життя України.

*) «Соловецька каторга». Редагував Л. Чикаленко. Варшава 1931. Видання книгарні УЦК в Польщі. Варшава. Подвалє 16, м. 15. Ціна 1 зол. 50 гр. Чистий прибуток призначається на допомогу збігцям з Соловецької каторги.

Мої господарі були раді поділитися зо мною не лише всіма відомостями, якими могли мені служити, але й пригадали мені і нашу українську гостинність. За шклянкою чаю і... кавалком чорного хліба та за цигаркою, скрученою з «кресової» махорки, точилася наша розмова.

— «Що скажете ви, — питав я, — про останній «відплив» на фронті колективізації села. Большевики вважають її за «засадничо закінчену»?

— «Найперш, там треба брати з великим застереженням, — відповідають, — ті 70 відс. закінченої колективізації. Ця цифра занадто перебільшена. Оскільки мати на увазі Україну, то тут 40 відс., були б вже цифрою максимальною.

Цей, як ви кажете, «відплив» українського селянина занадто втішити не може. Було їх вже кілька: в 1925 році після наступу на куркуля, 1930 році після колективізаційної горячки; це — третій... Селянство напевно прийме його з певною резервою і недовір'ям, бо на Україні сьогодні ніхто, навіть малі діти комуністам не вірять...

— «Чи колективи уявляють з себе щось тривале, — питаю, — бо Сталін дуже радить вже існуючі колективи організаційно зміцнювати?»

У відповідь на запитання мої господарі інформують мене про те, що український селянин ніколи добровільно і з легкою душею до колективів не вступав, оповідають про той примусовий вступ, про який вже не раз писалося на сторінках «Тризуба», коли селянин випродував, а то й просто збував майно перед тим, як вступити до колективу. Не можучи, напр., продати коня, відводив його верст за 15 за село, вішав на шії табличку з написом: «шукай, Марусе, колектива» тай пускав у поле...

Кожну полегшу і кожний відплив селянин завжди старався використати, щоб розвільнити свої зв'язки з колективом, бо «у індивідуаліста всього не забере, а в колективі сидять комуністи, які нічого не пропустять».

Цікаво було також довідатися, як селянство зареагувало на сталіновське «запоморочення від успіхів». Воно використало його, щоби накинута на колективізаторів: «Сталін каже, що до колективів ви мусяте добровільних приймати, а ви примусу уживаєте і нам в тюрми сажаєте». Відплив селянства з колективів, який тоді почався, і був тоді причиною нових колективізаційних репресій. Можливо, що ця історія і тепер повториться...

Далі йшло «упромисловлення» сільсько-господарських колективів на Україні. Привезуть до колективу трактори, борони та ин. і мусиш їх збіжжам викупити (я до цього часу гадав, що трактори і инший інвентар колективи даремно одержують). Селянство каже: «Та ми й без тракторів землю з'оремо, а борони... з дерева зробимо». А у відповідь: «Так не можна. Треба державу підтримувати». А такий трактор попрацює з місяць та й стане, а збіжжя то дійсно пішло «на підтримку держави».

Не лише трактори, нині колектив мусить викупити і ту землю, що від засланців відбирають та до нього приділяють. Землю й майно суд конфіскує й передає колективам на векселі, котрі мусять вони совітському банкові сплатити... В колективах селянству живеться не ліпше, як по-за ними, а тому й не дивина, що навіть найбідніший селянин про його добробут не дбає, а на Соловках, серед селянських мас, цих «колективістів» ви дуже часто зустрінете.

Цікавлюся далі кооперативами. «Як працюють вони?» — запитую.

На це питання відповідають мені господарі прикладом, який, однак, вважаю за вичергуючу відповідь.

Селяне у фабричних товарах відчувають велику нужду, а кооперативи, завданнях яких є їх селянинові доставити, далеко не завжди їх мають. Почали одного разу селяне нарікати, що давненько вже в кооперативі мануфактури та інших т. зв. дефіцитних товарів не було. Завідуючому кооперативом прийшла в голову «ідеальна» думка. «Мануфактура буде, — каже. Зберіть лише з 1000 пудів дзерна, з кожного, хто скільки може. Поїдемо в місто і на мануфактуру виміняємо...»

Селяне погодилися. Село збрало 1000 пудів збіжжя і кооператор

поїхав. Мануфактуру дійсно привіз. Ціле село збіглося, кооперативу, як фортецю, обложили. Але... «сьогодня ще розцінки немає. Завтра видаватимемо...» А завтра кажуть: — «Сьогодні видаватимемо лише тим, хто на ново збіжжам заплатить. Такий наказ»...

Селянство обурилося. Але знайшлися і такі, що вирішили заподіянну кривду забути та цю рідку оказію використати. Приходять з новим збіжжям. А там сидить вже «кооператор» з райміста. Між ним і селянином коротка, але змістовна розмова:

— Де кооперативи належиш? — Належу. — Дай книжку!

— Продподаток виконав? — Виконав. — Дай книжку!

— А позичку виконав? — Виконав. — Дай посвідку!

— А членом Асовіяхиму? Тут селянин замнявся. Членом цієї організації він не був. — Ну та як—жеж, товаришу, продовжує далі «кооператор», звичайно російською мовою. Ти державних установ не підпираєш, не бажеш державі зміцнення. Як, жеж ми можемо тобі щось дати?

Приходить другий селянин. Він навіть до Асовіяхиму належить, але теж довго не витримує, бо на якомусь іншому «асовіяхиму» спіткнувся.

Кінчилося тим, що обурені селяне кооперативу розбили і мануфактуру розібрали. Але наслідки цього були не веселі: 4 забитих, 10 на Соловків відправили, кількинадцять прав позбавили, а 25 «умовне» дістали...

До кооперативи більш не ходили. Як дістане хто у залізничника сірник, або грудку соли, то й Бога хвалить.

— «Чи знають селяне про совітський збіжжевий демпінг і як на нього реагували,» — питаю далі.

З селян здирали, не питаючися, а самий експорт в тасмниці тримати старалися. На пароплави збіжжжа комуністи і комсомольці грузили. Був і з нашого села там один комсомолец, що приїхав і батькові розказав, як то селянський хліб «за границю тікає». А батько на зборах селянам оповів, селяне ж «захвилювалися». А наслідки? Батько 8 літ Соловків, син 3 (бо в комсомолі був), а де-які селяне по 5 років одержали. Селяне тієї думки були, що цим хлібом большевики перед Заходом «вод війни відкупляються».

Зацікавився молоддю. «Як ставиться вона до большевиків», — питаю.

І довідаюся, що цієї надійної молоді в рядах комсомолу лише яких 25 відс. набереться, що, на загал, комсомол на селі не має поводження. Селянські діти йдуть за батьками, «батьківського виховання», як кажуть втікачі. Оповідали мені й про те, як один комсомол в терористичну організацію перетворився і комуністам багато шкоди робив.

Те, що та молодь не пережила 1917-1920 років, не відбивається на ній, бо й сучасні роки — теж школа, і то не остання. «Молоді вони не переконають, — ніби заспокоюють мене господарі і оповідають, що тепер на селі, коли мала дитина почує московську мову, то знає, що перед нею не лише чужий, але й заклятий ворог стоїть».

Питаю про взаємовідносини з іншими народами поневоленими. І мій господар, свідок одного з повстань на Кавказі, оповідає, як полки з українською більшістю, які на Кавказ пригнали «аули нищити», поарештовували своїх червоних командирів і виконувати наказ відмовилися. «Порядок» навели полки ГПУ, єдине військо, на яке совітська влада надіяється може.

Ставлю останнє питання: «Як селянство зустріло вістку про смерть Петлюри?»

І чую, що робітництво може і одразу зрозуміло, що Симона Петлюру вбито, що вбив його не хто інший, як надісланий і підкуплений большевиками жид, але селянство довго не вірило: «брехню пустили, щоби надій вже жадних не було» — казали. А коли переконалося в правдивості цієї сумної звістки, то теж надій не втратило: — «Вбили. Але чимало наших провідників за кордон вийшло?»

І вірою в цих провідників живуть. Вмірають, терплять, але не уступають ворогам.

І. Липовецький.

З життя й політики.

— Новий курс господарської совітської політики. — Його причини і його суть. — Результати нового курсу в господарській практиці. — Його перспективи.

На початкові травня в одному з наших оглядів ми, спиняючися над аналізом господарської політики совітів, висловили припущення, що совітська держава стоїть перед новим етапом господарської політики. За той час, коли ми не уділяли уваги господарським проблемам, це наше припущення стало фактом. Симптоми певного звороту в совітській господарській політиці зазначилися ясно і недвозначно.

Головні факти і події в цій області мають такий перебіг. Нові підстави господарської політики большевиків були очевидно вирішені на червневому пленумі ЦК ВКПб. Зазначають основні контури цих нових підстав ряд матеріялів, що з'явилися після цього пленума, а саме вступна стаття «Экономической Жизни» (ч. 122 з 25.VI), доклад Куйбышева про результати червневого пленума ЦК на московському партактиві, оголошений в тому ж числі «Экономич. Жизни» і нарешті доклад Сталіна на нараді господарників, виголошений 23 червня і опублікований совітською пресою лише 5 липня.

Причини повороту господарської політики совітів, оскільки вони зазначені в цих матеріялах, це — ті дуже поважні і серйозні господарські труднощі, перед якими опинилися большевики. Зазначена нами стаття «Экон. Жизни» характеризує господарську ситуацію в таких рисах. Спиняючися над результатами першої половини біжучого року стаття зазначає: «змальовується низка труднощів зросту, низка неполагоджень, низка невиконаних завдань і окремих диспропорцій, які подекуди обертаються в прориви. Відставання виконання од плану має місце не лише по кількості, але й по якимось показникам. В низці галузів різко відстає від плану зниження собівартості і збільшення продукційності праці в той час, коли вказівки плану що-до заробітної платні не тільки виконуються, але й перевищуються». Сталін в своєму докладі підкреслює опріч того цілу складність сучасного фінансового становища совітської держави. «Коли раніше вистачало старих джерел нагромадження, — зазначає він, — то тепер їх починає явним способом не вистачати».

Для того, щоб поліпшити несприятливе господарське становище, характеристика якого до прилюдного відома, очевидно, подається в дуже обережних і здержаних тонах, й намічено нові підстави господарської політики. Формульовані вони в докладі Сталіна слідуючим способом: 1. необхідно організувати набір робочої сили шляхом договорів з колхозами, 2. необхідно ліквідувати плінність робочої сили, а для того знищити «урівнювку», перевести правильну організацію заробітної платні на основі акорду, поліпшити побутові умови праці, 3. добитися, щоб у пролетаріату була своя технічна інтелігенція, змінити відношення до старої технічної інтелігенції, 4. ціле совітське господарство зорганізувати на основі господарського розрахунку. Директиви, зазначені в докладі Сталіна, відразу ж почали переводити в життя. В розвиток і доповнення їх опріч того совітськими установами був виданий ряд наказів і декретів. 28 червня Совнарком СРСР видав постанову про курстарну промисловість і промислову кооперацію («Экон. Жизнь» ч. 127 з 29.VI); в ній підкреслюється значіння кооперації, призначаються їй нові кредити і поширюється обсяг її діяльності. 3 липня оголошено постанову президії ЦК СРСР про відновлення громадянських прав виселених куркулів («Эк. Жизнь» ч. 131 з 4.VII); постановою передбачає для куркулів можливість, через п'ять років з часу виселення, набуття всіх громадянських прав при бездоганній поведінці. 1 серпня видано постанову ЦК і СНК СРСР про поліпшення побутових умов інженерно-технічних працівників («Экон. Жизнь»

ч. 161 з 3.VIII); цією постановою зрівняно права інженерно-технічних працівників що-до права на освіту, на пайок, на квартиру з правами індустріальних робітників. 2 серпня ЦК ВКПб видав постанову про темпи дальшої колективізації («Екон. Жізн» ч. 161 з 3.VIII). Ця постанова виясняє, що моментом завершення суцільної колективізації визнається не досягнення 100 відс. колективізації всіх господарств, а 68-70 відс. всіх селянських господарств з охопленням 75-80 відс. посівної площі. Відповідно до цього в низці районів ССРСР, в тому числі на Україні в Степу і Лівобережжі колективізація визнана закінченою; там треба дбати про скріплення існуючих колхозів, а не про створення нових; в тих районах, де колективізацію не закінчено, в тому числі на Правобережжю, належить її закінчити до 1932 року, усунувши при тому нездорову погоню за збільшеними цифрами колективізованих господарств. 14 серпня оголошено постанову президії ЦК про зменшення кар для 808 чоловік засуджених («Екон. Жізн» ч. 172 з 14.VIII).

Окремо треба одзначити оживлення совітської преси, яке мабуть стоїть у зв'язку з певним поліпшенням цензурних умов. Подають зараз совітські газети часто просто жахливі факти про те господарське безладдя, яке панує в совітів. Правда, існує можливість і того припущення, що ці факти подаються, оскільки вони чи мали місце перед новим курсом чи стверджують його доцільність.

* * *

Такі основні факти. Спробуємо в них розібратися і їх оцінити.

Причини теперішнього звороту совітської господарської політики, як це зазначено в наведених нами матеріалах, це — безвихідність господарського становища совітської держави. Треба додати, що ця катастрофічність господарської ситуації датується не сьогоднішнім днем і не могла вона очевидно не бути ясною керівникам господарської совітської політики й раніше. Але перед тим, як зробити теперішній поворот, пробували вони рятуватися своїми засобами, висуненими в протиवाгу капіталістичним методам господарювання. Найбільш серйозною загрозою для совітської господарської системи є безумовно брак фінансових засобів для форсування розвитку промисловости, про який згадає в своєму докладі Сталін. Щоб зарадити цьому совітські чинники перед тим, як зробити теперішній поворот були вдалися до системи необмеженої інфляції і до здобування засобів шляхом демпінгового експорту. Обидва ці засоби сподіваного ефекту не дали. Необмежена інфляція, розцвіт якої припаде на першу половину 1930 року, не зважаючи на збудовану совітськими економістами теорію про нешкідливість інфляції в умовах регульованого господарства, викликала цілу низку поважних ускладнень в народньому господарстві і, починаючи з особливого кварталу 1930 року, совітські чинники інфляцію змагаються обмежити. Здобуття засобів за допомогою форсованого демпінгового експорту в силу цілої низки причин, над якими ми тут спинятися не будемо, так само дало обмежені результати. Обороти з Німеччиною, які для ССРСР мають першорядне значіння, за перший квартал 1931 року по експорту виносять 49,235 тис. карб., при оборотах за відповідний квартал 1930 р. 64,652 тис. карб.; дають вони таким чином зниження на 23,8 відс. при рівночасному зрості німецького імпорту в ССРСР на 35,3 відс. («Наша внешн. торговля» ч. 6 1931). При малій ефективності тих засобів, якими совітські чинники хотіли рятувати своє господарське становище, для них являлось вказаним віднайдення нових шляхів для його поліпшення. Ці нові шляхи змагаються большевики найти в усіх тих актах і виступах, які зазначено нами вище.

Спинаючися над суттю того повороту, який доконано в совітських державах, треба одмітити перш за все, що основні підстави совітської господарської політики — підпорядкування цілого господарського життя країни інтересам форсованого промислового будівництва — лишаються неперушними. Мається на увазі впровадити лише нові методи для того,

щоб досягнути цю стару, незмінену мету. Нові методи, рекомендовані Сталіним і ко, новими назвати можна лише умовно. По суті річеч це є поворот до загально відомих і знаних методів капіталістичної організації праці в підприємствах. Доводиться визнати крах так рзрєкламованих «соціалістичних» методів організації праці, збудованої на соцзмаганні і ударництві, і вернутися до тих методів, які виробив капіталістичний світ. Нищиться «уравніловка» й заводиться вища оплата за кваліфіковану працю, припіп, який до цього часу по суті не відкидався совітською практикою, але був проведений дуже недосконало, заводиться, як загальне правило, система акорду, виссвуться на перший план принцип персональної відповідальності робітника за ту працю і за знаряддя, яке йому доручено (знищення «обезлички»),мається на увазі всі господарські операції збудувати на основі давно відомого капіталістичного принципу господарського розрахунку. Після низки невдалих експериментів звертається увага на те, що підкреслює Сталін в своєму докладі — на те, що «в низці підприємств уже перестали рахувати, калькулювати, складати обґрунтований білянс прибутків і видатків».

Може ніде в світі господарське життя не є зв'язане так тісно з політикою, як у совітів. Поворот в області економики мусів дати певний позітичний ефект. Міркування економичної доцільности мусіли б викликати припинення цькування інженерно-техничної інтелігенції, певне ослаблення колективізаторських тенденцій на селі і певне ослаблення боротьби з куркулем. В цьому напрямі, в напрямі використання капіталістичних методів для осягнення все тої самої утопичної большевицької мети задекларовані зміни совітської господарської політики. Їх, мовляв, вимагає, як це тепер доводить совітська преса, сучасний етап непу.

* * *

Які результати і які наслідки дає і може дати ця заповіджена зміна курсу?

В цьому питанню є два моменти. Належитьсь розглянути ті результати, які фактично дав новий курс за ті півтора-два місяці, коли він задекларований. З другого боку є необхідним спинитися на його можливих дальших наслідках і перспективах.

Треба одзначити, що тим часом скільки небудь помітного поліпшення в господарському життю совітської держави, зокрема України, він не приніс. В зв'язку з важким фінансовим становищем совітів особливу увагу совітські чинники присвячували проблемам фінансового порядку. На протязі липня і серпня переведена кампанія передплати на нову совітську внутрішню позичку. Совітські чинники вважають, що вона пройшла дуже успішно. На 3 серпня по СССР нової позички розписано на 1.602.542 тис. карб. Проте цей успіх треба уважати цілком ілюзорним. Нових засобів ця позичка для підживлення совітського господарства не дасть майже цілком. З перегляду окремих категорій передплатників встановлюється, що величезна частина позички розподілена між тими групами населення, які єдиним джерелом свого удержання мають кошти, які вони одержують од держави; та група, яка живе не на кошт держави і яка дасть їй дійсно нові кошти, група індивідуальних селянських господарств, передплатила позички всього на усуму 40.594 тис . карб.

При цих умовах позичка для совітської держави буде означати не вплив нових коштів, а переведення оцадностей ца суму звиш півтора міліярда карб. — переведення заходів, які цілком не сприяють форсуванню господарського будівництва, яке мають на увазі совіти.

Переходячи од фінансового фронту до господарського треба одмітити великі ускладнення, які виникли на ґрунті збору урожаю, факт тим більше знаменний, що він вказує, які мінімальні результати дали всі спроби господарського оздоровлення колхозів, які в зборі урожаю тепер відіграють першорядну ролью. По зводці на 10 серпня в УССР скошено і жгато 17,084 тис. гект. — 95,3 відс. всього урожає; з них обмолочено 3. 920 тис. гект.,

решта урожаю по 58 відс. лежить в полі і в зв'язку з дощовою погодою проростає і гниє («Пр. Пр.» ч. 225 з 16.VIII). Цей прорив, як здається, стоїть в зв'язку з тим, що керуючі чинники в усіх своїх інструкціях з приводу збору урожаю підкреслювали необхідність негайно молотити вижати чи скошений хліб. Про таку дрібницю, що хліб треба зв'язати і звести просто забули. В так важній для народного господарства ділянці, якою є кам'яновугільна промисловість, липневі наслідки гірші од червневих: в Донбасі в липні здобуто 3.142.110 тон, виконано 69,9 відс. завдання при червневій здобичі в 3.272.701 тон («Экон. Жизнь» ч. 161 з 3.VIII). Так само не втішні результати в металургічній промисловості. Цукроварська кампанія ще не почалася, а преса вже поїдомляє про тривожні сигнали в цукроварській промисловості, які ставлять план під загрозу («Экон. Жизнь» ч. 172 з 14.VIII). Таким чином жадних скільки небудь позитивних результатів проголошення і спроби реалізації нового курсу не дали.

Думаємо, що поясняється це не тільки короткістю терміну, що лежать за цим глибші органічні причини. Відновлення капіталістичних методів організації підприємства з залишенням по-за ним господарської совітської системи являється абсурдом, який не дасться перевести в життя. Повне переведення принципу господарського розрахунку вимагає можливості реалізації виробленого продукту на основах того самого господарського розрахунку з одного боку, а з другого—закупки всього потрібного для підприємства на основах того самого господарського розрахунку. Переведення цього принципу стикається з існуванням твердих цін, картковою системою, відсутністю вільного ринку, монополією зовнішнього торгу — цілою системою совітського планового господарства. Так само воно стикається з вибором керуючого і робітничого персоналу не на основі принципу фахової придатності, а на основі політичної певності. Це все є моменти, які не дають можливості перевести в життя проklamовані принципи так далеко і глибоко, щоб вони дійсно могли оздоровити господарське життя совітських держав. Щоб це сталося, совітська влада мусіла б піти далі, відмовитися від цілої своєї господарської системи, стати фактично на ґрунт самонагаці. Щоби це могло статися, сподіватися більш ніж трудно: таке припущення треба уважати виключеним.

Коли цього не станеться, то очевидно новий курс принесе дуже мало нового. Що найбільше він може—дати часткове і тимчасове полегшення напруженості ситуації, сотворить тимчасову передишку. Свідками такої передишки ми були не так давно за часів сталінського запаморочення од успіхів. Цей недавній повчаючий приклад завжди треба мати на увазі, слідкуючи за зігзагами проголошеного тепер нового курсу.

В. С.

З діяльності уряду УНР.

Проф. О. Шульгин, Голова Місії УНР в Парижі, подав 12 вересня с. р. п. Аристидові Бріану, Голові Європейської Комісії, ноту протеста з приводу пакта про економічне замирення, в якій говориться, що слідує:

«Не входячи зовсім в розбір питання про те, чи пакт економічного не-нападу має чи ні практичні думки і чи подає він більш виразно, що могло б бути корисним для розвитку економічних стосунків між європейськими західними державами,— нам здається, що було б цілковито шкідливим для Європи прикладати думки, запропоновані п. Літвиновим, а особливо шкідливим для тих країн, які він претендує представляти. Як було вже зауважено в самій комісії, п. Літвинов, роблячи свою пропозицію, домагається для СССР упривилейованого становища з огляду на те, що в СССР є монополія торгу. Народній комісар своєю пропозицією хоче одним ударом збити спротив європейських країн проти совітського демпінгу, який є інтегральною частиною економічної системи СССР. В меморандумі професора Садовського, який я дозволяю собі передати при цьому, ясно викладено, що совітській уряд має завжди можливість продавати сирівці та мануфактурні вироби по найнижчих цінах і що він примушений це робити аж до повного виснаження всіх тих країн, над якими він панує. І власне тільки для виконання п'ятилітки, а саме для організації в СССР військової індустрії або тої, що може бути перетворена на таку, совітський уряд змушений шукати грошей за кордоном, використовуючи всі можливі засоби. Отже п. Літвинов, роблячи свою нову пропозицію, сподівається полегшити своїми заходами дуже прикре фінансове становище свого уряду.

Отже, як-що пакт економічного не-нападу шкодить країнам Західної Європи, то цілком зрозуміло, що він є також противним інтересам України так само, як і інтересам всіх тих країн, що знаходяться під ярмом совітської Росії. Цей пакт економічного не-нападу, коли б його було прийнято, дав би ще одну підтримку вже розхитаному пануванню совітського уряду. Коли б комісія дала цю сатисфакцію совітському урядові, то вона б підтримало таким чином не тільки економічний наступ червоної Московії проти України, Кавказу, Туркестану, Карелії, наступ, що його совіти практикують в цих країнах вже здавна, але вона підтрималаб так само режим рабства, режим безоглядної експлоатації народніх мас, вона підтримала б загалом увесь той режим диктатури та терору, од якого страждає поневолена людиність СССР, цей режим совітський, що сіє в цілому світі заколот та анархію.

Тому маю за шану, в імені уряду Української Народньої Республіки, що перебуває на вигнанню, представити Вашій Ексцеленції гарячі протести проти проекту п. Літвінова, а разом і поновний протест проти навіть його персональної участі в Європейській Комісії.»

3 широкого світа.

— Підводний човен «Наутілус», дійшовши до 83⁰ широти, з огляду на погану погоду, через Ісландію повертає до Америки.

— Магараджа Непалу Багәдур Рана для спроби відмінив на 5 років кару смерті в своєму князівстві.

— У зв'язку із вбивством у Манджурії японського старшини генштабу Накамури, бойкотом японського краму в китайських портах і посилення большевицьких військ на Амурі, Японія вирішила одправити до Манджурії ще одну дивізію.

— У Женеві відбулося побачення большевицького комісара Літвінова і іспанського міністра закордонних справ Леру.

— Новий англійський уряд національного єднання вніс до парламенту проект скорочення бюджету 1932-33 р. на 70.032.000 фунтів стерлінгів.

— Французьке морське міністерство подало в пресі такі відомості про закупню нафти у большевиків: в 1927 р. на 34 міл. франків, 1928 — 38 міл. фр., 1929 — 21 міл., 1930 — 30,5 міл. фр.

— Великі французькі маневри відбуваються ц. р. в Шампані.

— Югославські опозиційні політичні групи Давидовича, Іовановича, Прибишевича, Мачека, Спаго, Корошеча і радикалів заключили виборчий союз на вибори до югославського парламенту.

— Англійська королевська родина подала приклад заявою про добровільне скорочення свого бюджету.

— В Італії відкрито велику терористичну організацію і фабрику бомб в Генуї.

— Большевики вислали до Італії спеціальну комісію для закупни на 60 міл. рубл. гідропланів і авіонів.

— Французький сенатор Фредерік Екар звернувся до прем'єр міністра Лаваля з відкритим листом проти франко-совітських переговорів; наприкінці цього листа він прохає прем'єр-міністра: «спинити Ке д'Орсей на тій слизькій похилості, на яку вона ступила».

— Мексика приступила до Ліги Націй.

— Встановлено, що в Америці на останньому перепису числиться 4.235.753 особи старші 10 років, що не уміють ні читати ні писати ні на якій мові.

— Югославський уряд вирішив скоротити державний бюджет на 714.865.000 динарів.

— Стокгольмський музей мистецтв дав замовлення відбудувати парову машину, що її вигадав в 1728 році швед Маартен Трієвальд і що являється т. ч. старшою не лише за машину Уайта і на 8 років од самого Уайта.

— По совітській недавно опублікованій статистиці в СССР числиться всього на всього на совітській службі 3.528 чужинців-спеціалістів.

— Чилійський уряд подавив бунт військової флоти в Кокімбо; арештовано багато комуністів.

— Англійські тред-юніони нараховували в цьому році 3.719.401 члена.

— Китай закупив в Америці 450 тис. тон. хліба для допомоги своїм голодним територіям.

— Протягом першого семестру 1931 року в Берліні покінчило самогубством 942 особи.

— Лагерь експедиції Свен-Гедіна в центр. Азії пограбували розбійники. Свен Гедін звернувся за допомогою до китайського уряду.

— По вирішенню спеціальної парламентської комісії в Іспанії передано арешти діячів режиму Прімо де Рівера.

— Населення Італії по останньому перепису дорівнюється 41.179.175 душ. З них 938.760 душ чужинців.

— Дирижабль «Граф Цепелін» відбув подорож до Бразилії і повернувся назад до Фридрихсгафена.

— Італійський уряд і Папа прийшли до згоди відносно прав католицьких організацій в Італії.

— З огляду на фінансові утруднення чехословацький уряд зменшує бюджет військового міністерства.

14 вересня с. р. після короткої, але тяжкої хвороби
в Нільванжі - Кнютанжі помер

**підполковник Олександр
Веденський,**

б. начальник штабу н. т. ч. 3-ої Залізної Стрілецької Дивізії,
Уповноважений Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції на
Нільванж-Кнютанж, про що з сумтвом повідомляє членів Т-ва
та всіх бойових товаришів

Управа Т-ва.

Хроніка.

З життя укр. еміграції. У Франції.

— Од'їзд проф. О. Лотоцького. В середу 9 вересня українська колонія в Парижі провозжала проф. О. Лотоцького, директора Українського Наукового Інституту у Варшаві, який од'їзжав з Парижа.

— Генеральна Рада Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції одбула своє чергове засідання 14 вересня с. р. Обмірковано такі справи: членські залеглості Головній Еміграційній Раді, закупно недавно вийшовшої книжки деп. Евена, справа фінансування громадами газети «22 Січня», справа членських внесків Громад в Крезю та в Кнютанжі, організаційний звіт секретаріату про життя Громад, план роз'їздів і т. и. З постанов слід відмітити постанову про вихід чергового числа «22 Січня» на 1 жовтня с. р.

— Свято пам'яті І. Франка в Греноблі. 14 липня в помешканню Української Громади влаштовано було урочисте зібрання, присвячене пам'яті поета. Вінком з живих квітів оwinуто портрет. Вгорі тризуб, по боках прапори. Людей повно: Голова Громади п. Рогатюк, відкриваючи збори, закликав йти шляхами вказаними Великим Каменярем. Проспівано було «Не пора», а п. Вонарха прочитав реферат «Біографія Франка та Франко, як поет». Далі пані Миронович проспівала соло, потім дует паній Миронович та Каницької під аккомпанімент на гітарі п. Червонецького. По перерві п. Вонарха продекламував вірш Франка «Гриць Турчин», а п. Дорожинський «Моя любов». Закінчилися сходи гімном «Ще не вмерла». Дохід з буфету та з продажу нац. розеток

в сумі 96 фр. передано на пресовий фонд газети «22 Січня».

Готуємося до концерту та до вистави «Наталка Полтавка». Декорації вже підготовано.

— Розшукують. Сотника Пилипа Нестеровського, 2-ої Волинської дивізії, шукає його брат Степан Нестеровський. Всіх, хто знає місце перебування Пилипа Нестеровського, прохається подати відомості до редакції «Тризуба».

В Чехії

— Доля Українського Університету в Празі. В справі Українського Університету в Празі одержали ми такі додаткові інформації. На нараді професорів, що була скликана 31 серпня, одногосно було ухвалено таку резолюцію: «Український Університет в Празі під цей час є єдиним українським університетом в цілому світі. Як такий, він репрезентує українську науку і українську вільну наукову думку і є ніби-то символом незалежної науки і культури цілого українського народу. Тому нарада професорів вирішила, що Український Університет мусить існувати й далі за всяку ціну». Нарада далі обрала делегацію в складі дотеперішнього ректора проф. А. Яковлева, новообраного ректора акад. проф. І. Горбачевського та акад. проф. Дністрянського, якій і доручила добиватися у відповідних чинників скасування розпорядження з 21. VIII про припинення допомоги Університету. Названа делегація була прийнята міністром освіти д-ром Дерером, на авдієнції 9. IX, при чому вияснилося, що згадане розпорядження було зроблено без відома міністра і вже міністром відкликано. Міністр дав заповнення, що Український Університет

буде й далі продовжувати діставати допомогу, але в меншій сумі з огляду на загальне скорочення державного бюджету ЧСР. Делегація складала міністрові глибоку й сердечну подяку за його інтервенцію на користь Українського Університету.

Таким чином справа дальнішого існування Українського Університету в Празі вирішена позитивно. Університет буде продовжувати свою діяльність. 11-ий академічний рік (1931-32) розпочнеться з 1 жовтня б. р. вписами студентів, а виклади розпочнуться біля 10 жовтня.

Справа Української Гімназії в Жевницях також полагоджена позитивно. На цих днях розпочнеться в гімназії наука і вже переведено новий прийом учнів до 1-ої класи.

Неясна ще й досі доля Українського Педагогічного Інституту ім. Драгоманова, над яким висить загроза ліквідації з 1 січня 1931 року. Нема що й казати, яким би тяжким ударом для культурної праці української еміграції на чужині і підготовки кадрів досвідчених робітників на педагогічній ниві на Україні було б припинення існування цієї високої школи.

Бібліографія.

— «Wschod» — ілюстрований кварталник, присвячений справам Сходу. Варшава.

Перед нами вже четвертий зошит «Wschod'u» — органу «Орієнталістичного кола млодик», яке в 1928 році повстало при Східному Інституті у Варшаві і яке поставило собі за ціль як теоретичне зазнайомлення польської молоді з життям і справами Сходу, так і зближення її до суспільности східних народів, що перебувають у Польщі.

Вже починаючи від другого числа «Wschod», все більше і більше уділяє місця справам поневолених Росією народів. На його сторінках з'являються статті —

Мурата бей Барагуна — «Перед брамою вільности Кавказу», Магомета бей Чукуа — «Кавказ і Росія», М. Е. Рассул-Заде — «Республіка Азербейджанська», А. Барасбі Байтугана — «Національні справи в совітській Росії», д-ра Ю. Накашидзе — «Ное Рамішвілі» та ин. А крім того, справи народів, представники яких входять до складу клубу «Прометей», знаходять чимало місця і в «Бібліографії», «хроніці» та інших відділах цього квартальника.

Останнє липнєве число «Wschod'u» вийшло майже в потрійному розмірі (92 стор.), ціле в двох мовах польській і англійській. Зміст його присвячений виключно справам України і інших поневолених Московією народів.

Після передовиці відомого польського письменника Вацлава Серошевського йдуть тут: «Гігантична боротьба новітнього Прометей» — стаття д-ра М. Ковалевського, «Україна і мир в Європі» — д-ра Р. Смаль-Стоцького, «Симон Петлюра» — І. Липовецького.

В інших відділах крім того зустрічаємо статті: «Шевченко і польський народ» — п. Бончковської і «З питань незалежної України» — п. В. Бончковського. Ця остання присвячена книзі проф. О. Шульгина — «Державність чи гайдамащина».

Наступні статті — то: «Тюрки і Схід» — Джафара Сейдамета, «Ідел Урал» — І. Ісхакі, «Про Туркестан» — Мустафа Чокай - Огли, «Ідея Кавказької Конфедерації» М. Е. Рассул - Заде, «Голос Грузії» — нота мін. Чхенкелі до мін. Бріана, «З польсько — кавказької минувшини» — І. Рейхмана, «Совітська преса» — В. Бончковського та ин.

Цілий зміст журналу прикрашено багатими ілюстраціями, серед яких знаходимо тут і портрети С. Петлюри та Т. Шевченка, а також і мапу народів, поневолених совітською Росією, на полях якої так само у двох мовах містяться написи «Росія — то в'язниця народів» і «Будучина — то розпад Росії на низку національних держав».

Цікавий зміст журналу робить

і його гідним уваги і широких кол
нашої української суспільности,
яка цікавиться справами народів,

поневолених Москвою, так і спра-
вами Сходу взагалі.

I. II.

Зміст

— Париж, неділя, 20 вересня 19131 року — ст. 1. — В. П р о к о п о в и ч . Пам'яті М. Л. Юнакова — ст. 2. — О л . Ш у л ь г и н . На політичні теми, IV. — ст. 10. — З подорожі В. Сальського, IV-V. ст. 13. — І. Л и п о в е ц ь к и й . З оповідань втікачів — ст. 17. — В. С. З життя й політики — ст. 23. — З діяльності уряду УНР — ст. 27. — З широкого світу — ст. 28. — Х р о н і к а : З життя української еміграції: У Франції — ст. 30. — В Чехії — ст. 31. — Бібліографія — ст. 31.

Від Українського Університету в Празі

«Український Університет в Празі починає одинадцятий рік свого існування. Записи слухачів на обидва факультети (філософічний і правничий) на зимовий семестр 1931-32 акад. року почнуться з днем 24 вересня с. р. в помешканні канцелярії Університету — Прага, II, Штєпанська ул. ч. 49-II.

Для запису в число звичайних слухачів потрібно предложити мату-
ральне свідоцтво з латинською мовою, без латинської мови абітурієнти
нікіл можуть бути прийняті на Університет яко надзвичайні слухачі при
умові, що вони додатково складуть цей іспит при Університеті.

Виклади на Університеті розпочнуться в першій половині жовтня с. р.»

Українська Бібліотека імени С. Петлюри

закрита до 1 жовтня.

20-го вересня в помешканню Ліонської Громади (163, Рю Поль
Бер—трам. ч. 24 та 25) відбудеться виклад полк. ТАРАНА на тему

«Засоби майбутньої війни (авіація)»

Початок о 9 год.

Перед викладом відбудуться збори з таким порядком: 1. Оголошен-
ня наказів по Т-ву, 2. справа святкування св. Покрови, 3. участь у по-
ході 11 листопаду.

Присутність членів філії обов'язкова. Вступ вільний для всіх.

Управа Ліонської філії Т-ва б. Вояків армії УНР.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris-V
Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.

Редагус — Комітет.

Адміністратор : Іл. Косенко

Le Gérant : M-me Perdrizet.

Imp. de Navarre, 5, rue des Gobelins. Paris XIII.

ЛІЖНЕВИК. REVUE HEBDOMADAIRE. UKRAÏNIENNE. ЛІДЕНІД

Число 35 (293) рік вид. VII. 20 вересня 1931 р. Ціна 2 фр. (Prix 2 fr.)

Париж, неділя, 20 вересня 1931 року.

Червоні володарі з Кремля ніколи тепер не нехтують нагодою використувати женецьку трибуну для своєї пропаганди. Тай чому ні? Адже голос звідти, з-над Леману буржуазні радіо та преса розносять рупором по всьому світу.

Не минулася й ця сесія Ліги Націй без совітських гастролерів. Большевицькі дипломати вважали за потрібне пустити звичайного за останній час туману про миролюбні настрої свого уряду, виступити з нещирими й нездійсними проєктами, старанно прикриваючи плащем гучних, але порожніх фраз справжній мілітаризм совітів.

І так уже повелося, Європа — йме чи не йме віри отим ораціям вовків о овечій шкурі, а про те терпляче і чемно всі ті словесні вправи вислуховує, де-хто для годиться подає репліки, заперечує делікатно твердження московських миротворців, де-хто їм притакує та їх підтримує. А єсть і такі, що по-за лаштунками чи наявно навіть поважно пертрактують з ними про всякі пакти.

Кожного разу, як окупаційна влада виступає прилюдно на світовому форумі, вважаємо ми за свій обов'язок голосно протестувати, зазначаючи, що московські завойовники не мають жадного права говорити іменем України та інших окупованих ними земель.

І в цьому числі «Тризуба» вміщено звістку про ноту протесту, що з нею звернувся представник УНР до голови Європейської Комісії.

І цілком справедливо нота говорить: «Цей пакт про економічний ненапад, коли б його було прийнято, дав би на далі підтримку пануванню, вже захитаному, уряду ССРСР. Коли б Комісія дала це задоволення

совітському урядові, вона б підтримала таким побитом не лише наступ економічний Московії на Україну, Кавказ, Туркестан, Карелію, наступ, що й провадиться вже здавна в цих землях, але ж одночасно вона б підтримала режим рабства, експлоатацію до краю мас народніх, вона б підтримала врешті цей режим диктатури й терору, од якого страждає поневолена людність ССРСР, вона б підтримала той режим совітський, що сіє у всьому світі заколот і анархію».

Московська окупація України, підтримка де-якими європейськими державами совітського уряду і той посів заколоту і анархії, що починає давати страчні жнива і на Заході, особливо в колоніях, знаходяться між собою в тісному зв'язку.

І керовники європейської політики, які чемно вислухують кезу-гарні пропозиції червоних посланців, добре розуміють самі, з ким мають діло, і ми певні, у них вистачить тверезого розуму, щоб не потрапити у ті пастки, які розставляють принадні совітські пакти.

Пам'яті М. Л. Юнакова.*)

Смерть М. Л. Юнакова не тільки втрата духовно-близької, благородної людини, особиста втрата для тих, хто знав покійного. Це й втрата громадська. Бо разом з ним одійшов од нас учений професор, досвідчений і заслужений генерал, один із авторитетніших ідеологів і організаторів нашої молодой армії, незломний борець за волю й державність України. І ця нова смерть разом з жалем гострим нової втрати знову ставить перед нами болюче питання: питання про зміну.

«Оці нові смерті старих, — писали ми позаторік з приводу смерти теж заслуженого державного діяча нашого А. С. Маршинського, з якою збіглися передчасні смерті кількох наших молодих товаришів *) — що вже ніби кінчали оте неспокійне пливання по бурхливому морю житейському, і молодих, що повні надії й сили, сміливо виходили на зустріч грозам і бурям в далеку і, здавалося, довгу подорож життя, оці смерті ставлять перед старшим поколінням питання про зміну, про тих, кому передати варту.

«Не видержують старі, виснажені організми, відходять один по одному ті, хто, ставши зсамолоду на служення отчизні, не залишив його і помер у пустині вигнання, не побачивши землі обітованої — визволеної України.

«Нашим молодим товаришам, перед якими одкривається непевне море життя, яких ще жде і труд, і подвиг, і повинні нагадати ці смерті

*) Диви «Тризуб», ч. 54(292) з 13.IX.901.

**) «Тризуб», ч. 31-32 (187-8) з 11 серпня 1929 р.

про обов'язок дбати про те, щоб зберегти себе для рідного краю, зберегти себе для прийдешньої боротьби, боротьби останньої за визволення й державність.»

Зберегти, і додамо, підготувати себе належним способом для того, щоб в тій боротьбі, і в тій праці творчій майбутнього заступити місце тих, кого смерть вирвала з рядів борців за незалежність і будівничих нашої державности.

Болюче й складне питання про зміну, яке непокоїть нас, тут ще болючіше і ще складніше. Адже в особі покійного М. Л. Юнакова ми втратили високо-кваліфіковану силу з великим досвідом — адміністративним, організаційним, бойовим, силу, яка вироблялася довгими роками служби й науки, силу не з а м і н и м у .

* * *

На початках моєї діяльності пощастило мені увійти до громади людей високо-ідейних, благородних, перейнятих однією думкою — про рідний край, відданих цілком праці для його ліпшої долі. Молодим студентом, приїхавши до Києва, став я до роботи коло видавничої справи: мене прийнято було до «Віку». І от в тій школі літературній і громадській поруч з иншою працею покладено було на нас, наймолодших, завдання: скласти некрологи українських діячів, що померли за останній час. Саме тоді готувався до друку збірник «На вічну пам'ять Котляревському» і впорядчики хотіли згадати теплим словом тих, хто вмер, працюючи на ниві народній. Нас, отих некрологистів, жартом прозвано в товариському гурті — «гробокопателями». З нашої праці тоді, невеселої, але потрібної, нічого не вийшло: всі некрологи викреслила цензура.

Не думалося мені тоді змолоду, що прийдеться бути «гробокопателем» і в поважному віці. А тим часом як часто саме тепер доводиться мені писати оті некрологи. І яка то тяжка робота. Адже доводиться писати про людей близьких, яких знав, любив і шанував. Доводиться писати над свіжою могилою. Не легка то річ, але потрібна. Де-хто нарікає іноді на «Тризуб», що в йому часом занадто багато отого некрологічного матеріялу. Та не наша то вина. Так, на жаль, складається життя. А на мій погляд, то і те добре, що хоч є де пом'янути покійних товаришів не злим, тихим словом, є де подати хоч де-які матеріяли про їх життя і діяльність і зберегти те для потомних поколінь.

І от тепер слово посмертне про М. Л. Юнакова.

Року 1900-го, коли стали ми — крім мене тут з тієї некрологічної комісії є що проф. В. О. Біднов, инших імен близьких людей, що знаходяться під московською владою, не наводжу, — до того «гробокопательства», нікому з нас на думку не спадало, що прийдеться писати некролог колись і генералові генерального штабу.

Взагалі вся увага нашої старої інтелігенції, яка в найтемніші роки реакції працювала, не покладаючи рук, над тим, щоб розбудити національну свідомість у нашім народі і виховати робітників, потрібних для його відродження і визволення, вся увага в ті часи скупчувалася

здебільшого на праці педагогічній, публіцистичній; більшість наших молодих сил готувалася бути вчителями. То тоді вважалося за найпотрібніше й найдоцільніше. На військо уваги не звертали. З нашої молоді лише окремі одиниці йшли на військову службу. З початку 1900-их років з тих нечисленних старшин-українців, що були тоді в Києві, ближче до впливових наших громадських кол, до самого осередку тодішнього українського життя стояло лише двоє. То покійні вже нині Пількевич та Опоков, чи як ми тоді казали «довге і мале благородіє», бо один був високий, а другий — низький. Михайло Опоков, молодий старшина, пізніше студент, магістрант і філософ, загинув в одному з перших боїв великої війни. Пількевич — один із перших старшин одновленої, української армії, генерал-хорунжий, командир нашого корпусу кордонної охорони. Цього широго патріота, одного з найстаріших ветеранів нашого війська поховали ми в таборі в Каліщі. І годиться на цьому місці віддати пошану світлій пам'яті їх і всіх тих старшин українських з старої російської армії, що з відродженням нашої державности вернулися на службу рідному краю і на ній чи в бою, чи за дротами таборів, чи у в'язницях і чека — знайшли смерть. Вічна їм пам'ять!

Тоді українська інтелігенція і військові кола в Києві стояли далеко одні від одного. Помічалися де-які ознаки національного життя в Київській військовій школі, де після вступу туди кількох семинаристів озивалися впливи Київської Семинарської Громади, яка дала нам стільки видатних діячів. Та ще пізніще — в Київській Военно-Фельдшерській школі.

Отже, 1900-го року ніяк не могло мені спасти на думку, що доведеться писати колись некролог М. Юнакова. І справді, року 1900-го він був уже старшиною генерального штабу, а я молодим студентом-філологом. І що було спільного між нами — між молодим студентом-українцем, з Україною щільно зв'язаним, що жив думкою про неї і для неї, що готувався до праці на рідному полі, якої не мислив поза межами свого краю, і блискучим гвардійським офіцером одного з найшиковніших аристократичних полків колишньої російської армії, упривілейованим старшиною генерального штабу, перед яким стелилася кар'єра, правда, з українського роду, але геть змосковленим, що, хлопцем залишивши Україну, про неї і не згадував серед своєї служби в чужому оточенні, яке, здавалося, його поглинуло назавжди, в Росії? Ріжними шляхами ніби йшло наше життя і де-далі ті шляхи неначе ще більше розходяться: рік 1918-ий застає мене, українського громадського і політичного діяча, скромним бібліотекарем Національного Музею в Києві; його, професора Академії Генерального Штабу, — генерал-лейтенантом російської служби, командуючим армією. Спільного між нами, здається, немає нічого.

Помилку старої української інтелігенції, яка не звертала належної уваги на підготування свідомих військових і мала дбала про те, ще неначе поглибила революція. Адже один із непростених гріхів діячів української революції — це те нехтування справою церковною та справою воєнною, яке вони в своєму захваті революційної романтикою нерозумно виявляли. І той гріх гірко з часом озвався.

Та разом з тим революція самим ходом своїм наблизила військових до цивільних, а перед тим війна велика повернула масу глибоко цивільних людей у військових. Збройна боротьба за визволення України кличе під рідні прапори всіх українців з армії колишньої імперії. Та не всі на поклик озвалися. Але все-ж озивається чимало, і серед них і Юнаків. Так життя виправляє отой наш давній гріх — нерозуміння ваги в процесі відродження нації і будування держави воєнного елемента — і заводить нарешті до купи людей, які доти йшли розбіжними шляхами. Звела тоді доля до купи і отих з року 1900-го молодого студента і старшину генерального штабу.

Звела їх доля до купи, поєднала в любові до України, в боротьбі за її визволення і самостійність, на службі її державності. Звела на одній ниві, поставила поруч, плече до плеча. І вже ніщо не могло їх розвести — хіба одна смерть.

Служба отчизні поставила на одній постаті і тих, що вийшли на працю о першій годині, з юних літ, з самого початку свідомого життя, і тих, що вийшли в поле о годині дев'ятій, знайшовши себе і своє місце на рідній ниві в розцвіті сили, і тих, що вийшли пізніше — о годині дванадцятій, на схилі віку нарешті повернувшись до втраченого колись і знову знайденого рідного краю. Служба отчизні звела їх до купи і зрівняла всіх.

І заслуга останніх, отих, що вийшли на працю пізніше, ще більша: їм трудніше було скинути з себе «ветхого чоловіка» і відродитися національно, бо треба було порвати рішуче і без повороту з навичками, з оточенням чужим, в якому зросли і з яким зжилися, кинути здобуте довгими роками служби і праці становище і розпочати життя знову.

* * *

Як знаходили себе люде, що одбилися були від усього рідного і тепер допіру до нього повертаються? — відповідь на це маємо в «Матеріялах для мого життєпису» покійного М. Юнакова, що їх друковано в «Тризубі».

Історія тих матеріалів така. На весні року 1930-го покійний М. Юнаків тяжко хворів. Одужання його було великою радістю для всіх його друзів і в одповідь на лист мій, де я висловлював почуття свої і товаришів моїх до нього, виявляючи нашу до нього пошану, він мені писав дня 31.V.1930: «За довгий час хворости я прийшов до переконання, що, не дивлячись на всю мою природню акуратність, я не зробив всього, що був повинен зробити, щоб упорядкувати (на випадок смерті) свої особисті та урядові архиви, а головним чином, щоб забезпечити збереження ріжних документів, що можуть бути знищеними в разі моєї смерті....

«В зв'язку з цим я поставив перед собою завдання — виправити мої помилки в перші дні по видужанню і дійсно вже з тиждень я з захопленням взявся за цю працю.

«Яке ж було моє здивування, коли в останньому числі журналу «Тризуб» я прочитав витяг з листа Симона Васильовича, в якому він

пище, що Василько, Сидоренко та П. Чижевський вмерли, не упорядкувавши своїх приватних і державних справ, і що він (С. В.) не хоче так поступити. В цих словах я відчув ніби-то «потустороннє» одобрення мого наміру».

Взагалі, як ми знаємо, до покійного Отамана М. Л. Юнаків ставився з глибокою пошаною і щирою любов'ю.

Намір свій небіжчик виконав, до ладу привів державні папери, які знаходилися в нього, а що-до своїх особистих, то минулого літа переслав мені де-що з того, що він одібрав разом з відомими вже нам «Матеріялами для мого життєпису». Ті документи, а також і фотографії його я передав на схованку до Української Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі, де вони і переховувалися до його смерті.*)

Підтверджуючи одержання документів і повідомляючи про те, куди їх передано, я писав небіжчикові, що він дуже добре зробив, так вчинивши. Справді бо ті матеріяли мають безперечно вагу історичну: вони показують, яким побитом люде, що походять з українських, але помосковлених родів відбилися були через обставини життя й служби на чужині від усього рідного, зберігли десь глибоко в душі тепле почуття до України, знаходили нарешті себе і ставали на шлях повороту до свого народу. По-за тим в листі відмічав я й те, що ці матеріяли, виразно говорячи про українське походження роду Юнакових, виправляють і той невилний гріх, що його вчинив колись «Тризуб» в статті М. Левицького, зарахувавши Миколу Леонтівича до чужих нам людей і тим заподіявши йому прикрість.**)

Покійний одписав мені, що така оцінка його матеріялів дає йому моральне задоволення, бо саме це й мав він на меті, їх складаючи, і по смерті вже ніхто не назве його чужим.

Говорять ті матеріяли і про інше. А саме про те, яке недовір'я зустрічали оті люде, що поверталися до свого рідного, з боку діячів українських. Яка була глибока розбіжність та взаємне нерозуміння між представниками старої української інтелігенції і тими людьми, що допіру знайшли себе і хотіли присвятити свої сили на служення батьківщині. Їх зустрічали з великим недовір'ям, одкидаючи їх послуги. І треба було глибокої національної свідомости, треба було твердої рішучости і послідовности, щоб не знеохотитися тим образливим нехтуванням, перебороти ті перешкоди й труднощі, здобути собі можливість працювати на рідному ґрунті і ділами своїми повернути неймовірність до себе на глибоку пошану.

Шлях, яким прийшов до нас Юнаків, шлях не легкий. Це шлях не його одного. Разом з тим цей поворот свідчить і про те, як глибоко закладено десь там у душі оте національне почуття, що його не могли геть викоринити довгі роки чужих впливів і служби та життя на чужині. Свідчить він і про ту притягальну силу, яку мала наша молода

*) Слід би було подумати про те і иншим нашим діячам та прислати за життя до Бібліотеки ім. С. Петлюри хоч короткі біографічні дані та свої фотографії.

**) Диви «Тризуб», ч. 34/292 стаття М. Левицького — «Аристократ духа».

державність, повертаючи собі на службу високо кваліфіковані сили, що їх Москва забрала була в України.

* * *

М. Л. Юнаків прийшов до нас ординарним професором Академії Генерального Штабу, генерал-лейтенантом, командармом. Він прийшов до нас людиною виробленою, сформованою, і таким зазнав я його.

Добре виховання, широка освіта, багата ерудиція, довга воєнна служба, високі й відповідальні посади, які він займав, катедра в Академії, наукова й літературна діяльність, великий досвід життєвий, знання людей і вміння поводитися ними, все це позначилося на духовному образі М. Юнакова.

Глибоко культурний, строгий до себе й до інших, завжди стриманий і коректний, ніби трохи сухий, він справді уявляв собою ліпший тип вченого старшини, професора і воєначальника. Розважливий і вдумливий, звик він логично мислити, уважно аналізувати події і робити з того належні висновки. І ця остання риса робила з нього дуже цінного мужа совіта, державного мужа. Його авторитет, зміцнений строгою внутрішньою дисциплінованістю, дуже високо стояв і серед його товаришів, і серед його підлеглих.

Він знайшов себе в наслідок глибокого внутрішнього процесу, про який сам він пише в своїх «матеріялах»: «До всіх цих проявів (українського життя) я на всіх ступенях військової ієрархії ставився завжди прихильно: спочатку виключно по інтуїції, в наслідок мого українського походження, а з часом з більшою і більшою національною свідомістю, яку набував самостійно, в наслідок вдумливого ставлення до політичних подій, що розгорталися передо мною».

Вдумливе ставлення до оточення й до подій — це справді одна з характерних рис вдачі покійного. Але, як він сам говорить, до національної свідомості привів його не лише холодний розум професора, — озивалися тут і давні козачі традиції його роду, ота, як він пише, інтуїція: в серці його під товстим шаром попелу не гасла гискра національного почуття, прив'язаности до рідного краю, і вона помогла цьому нащадкові запорожців знайти себе, повернутися на Україну і віддати свої сили на службу їй. З холодним розумом вченого еднав він гаряче серце патріота.

Лихі обставини, в яких проходило життя оновленої держави нашої, тяжка збройна боротьба, хитання воєнного щастя не дали Україні змоги так, як слід, використати його сили. Його, вченого, професора, призначеного начальником Української Академії Генерального Штаба, забуваром ми бачимо на посаді... планівщика Геодезичної Управи.... Нам не судилося скористуватися з його досвіду, як воєнного педагога, вченого професора, але як тільки обставини дозволили, він оддав свої сили творчій роботі — виробленню самих основ нашої армії, організації її. Він являється одним з її організаторів і ідеологів, і роля його в цьому тим більша, що його учні, серед яких треба згадати на першому місці ген. В. Сальського, на яких покладено було провести ті основи в життя, дуже рахувалися з його думкою і завжди користувалися його порадами й вказівками.